

JÁN KAČALA

Pre umelecký jazyk Kláry Jarunkovej (nar. 1922) je charakteristické využívanie výrazových prostriedkov z viacerých existenčných podôb nášho národného jazyka, t. j. spisovného jazyka ako spoločensky najvýznamnejšej formy, ďalej miestnych nárečí, ako aj sociálnych nárečí, najmä slangov, ako ďalších foriem, a to či už štruktúrne plne rozvinutých, ako sú miestne nárečia, alebo neúplne rozvinutých, tzv. poloútvarov národného jazyka (termín poloútvár pozri v práci J. Chloupek a kol., *Stylistika češtiny* z r. 1990). V rámci spisovného jazyka ako základného prostriedku na plnenie autorského estetického zámeru možno potom u K. Jarunkovej zistiť využívanie výrazových prostriedkov z viacerých štýlových vrstiev spisovného jazyka: okrem základnej nepríznačnej je to najmä hovorová, odborná a administratívna. Pomer bezpríznačových a príznačových jazykových jednotiek je v jednotlivých pasážach autorkiných prozaických diel rozdielny v závislosti od druhu pásma v texte: iný je v opisných a rozprávacích častiach, iný je v priamych prejavoch účinkujúcich postáv, v dialógoch, prípadne vo vnútorných monológoch, ba aj vo „vnútorných dialógoch“. Najvyššia osobná angažovanosť vystupujúcich postáv sa, prirodzene, prejavuje v ich jazykových prejavoch, v dialógoch a monológoch.

Svojimi vlastnosťami sa umelecký jazyk K. Jarunkovej stáva zároveň výberovým literárnym obrazom súčasnej situácie slovenského jazyka, jeho základného členenia na existenčné útvary, prípadne neplné útvary a ich hierarchie, ako aj jeho štruktúrnej, funkčnej a sociálnej diferenciacie a presvedčivo ním možno ilustrovať celkový stav nášho jazyka a osobitne situáciu literárneho jazyka u nás v ostatných štyroch desaťročiach 20. storočia, ako aj jedinečný spôsob napĺňania estetického zámeru prostredníctvom jazyka, tak ako sa uskutočňuje u erudovaného literárneho tvorca a zároveň aktívneho spolutvorcu súčasného stavu nášho materinského jazyka.

Literárny jazyk K. Jarunkovej celkove možno charakterizovať veľkou šírkou záberu využívaných jazykových prostriedkov, lexikálnych aj syntaktických, veľkou

variabilitou týchto prostriedkov i vyjadrovacích postupov a možno ho pokladať aj za významný prínos k stabilite normy a zároveň k rozvoju slovenského jazyka, osobitne k rozvoju literárneho jazyka, a to tým, že sa v ňom rešpektuje norma spisovného jazyka a dodržiava sa jeho platná kodifikácia a plne sa využívajú možnosti literárneho jazyka.

K. Jarunková sa vo svojej tvorbe sústreďuje najmä na umelecké stvárnenie myšlienkového a citového života aj vôľových prejavov dospievajúcich mladých ľudí, formovania ich vzájomných vzťahov, vzťahov dospievajúcej generácie k rodičom a k dospelým a starším vôbec, ako aj k spoločnosti a k okoliu vo všeobecnosti a osobitne k trvalým ľudským hodnotám regulujúcim naše správanie a konanie. Umelecký jazyk K. Jarunkovej sa stal vynikajúcim prostriedkom na stvárnenie tejto spoločensky závažnej témy. Je primerane bohatý, pružný a výstižný v zobrazovaní racionálneho rozmeru životného úsilia mladej generácie a z druhej strany zasa dost' pestrý, vynachádzavý aj šťavnatý pri zachytávaní citových a vôľových prejavov mladých ľudí.

Racionálny rozmer života dospievajúcich mladých ľudí sa realizuje predovšetkým vo využívaných bezpríznakových vyjadrovacích prostriedkoch spisovného jazyka, citový pól zasa v upotrebuванні mnohorozmerne príznakových prostriedkov spisovného jazyka, ale aj celého národného jazyka, najmä prostriedkov mládežníckeho, študentského a žiackeho slangu. Možno povedať, že spôsob a miera využívania slangových prostriedkov sa stali priam erbovým znakom prozaického diela K. Jarunkovej. Autorka práve ním v súvisе so zobrazovanou témou vo výraznej miere individualizovala svoje miesto v slovenskom literárnom procese v 2. polovici 20. storočia, ako aj v jazyku umeleckej literatúry a rovnako aj v dejinách spisovnej slovenčiny v 2. polovici 20. storočia.

Výraznú črtu jazyka Jarunkovej diel tvorí bohaté využívanie emocionálne príznakových jazykových prostriedkov v okruhu lexiky a syntaxe, podmienených jednak stvárňovanou témou, t. j. témou postupného prerodu dieťaťa na dospelého človeka, a jednak autorkiným prístupom k prezentácii a k stvárňovaniu témy, jej základným postojom pri naplňaní estetického zámeru. Je zjavné, že tento autorkin prístup nie je neutrálny, pozorovateľský či dokonca ľahostajný k osudom literárnych postáv, lež naopak, je autorsky plnohodnotne zainteresovaný a zaangažovaný. Aj preto svojim postavám dovoľuje prežívať obdobie dospievania búrlivo, a to nielen ako

„tiché búrky“, ale aj ako kutie pomsty zo strany mladého pomstiteľa. Takéto prežívanie dospievania sa prejavuje v celkovom prístupe mladých ľudí k vlastnému bližšiemu i vzdialenejšiemu okoliu, v často búrlivých reakciách mladých na vonkajšie popudy, v dramatizovaní či hyperbolizovaní životných situácií, ktoré je nielen zveličenou reakciou na životné drámy a iné situácie, ale aj prostriedkom nadľahčenia a zdrojom humoru. Správanie mladých ľudí má výrazný prejav v jazyku: v obrazných vyjadreniach, v nekonvenčných i nečakaných prirovnaniach, v expresívnych slovách a vetách, ale aj v hrubých slovách, nadávkach, v príznakových jednočlenných menných vetách, v osamostatňovaní vedľajších vetných členov, v častom upotrebovaní citoslovcových a zvolacích viet, v kladení nástožčivých otázok sebe aj iným, v používaní slangových prostriedkov ako signálu odlišenia sa od iných členov spoločenstva. Autorka svojich mladých hrdinov predstavuje ako aktívnych, zaangažovaných a tvorivých ľudí, ktorým nie je ľahostajný osud iných, pričom sa táto aktivita, angažovanosť aj tvorivosť zreteľne prejavuje aj v ich jazykovom správaní.

Základná otázka, ktorú si tu v súvisе s rozborom umeleckého jazyka kladieme, je otázka, ako sa v jazyku a štýle prejavuje ústredná téma Jarunkovej próz — život mladého človeka v čase dospievania, jeho zmýšľanie, jeho citový svet a prejavy vôle. Tento život autorka predstavuje ako plný vnútornej dynamiky, napätia a protikladov, formovania a zaujímania zreteľných postojov mladého človeka k ľuďom a javom, ktoré ho obklopujú, ale aj k sebe samému. Preto je aj jazyk, ktorým sa mladý človek svojou rečou v umeleckom diele prejavuje, živý, nekonvenčný aj hrubozrnný, plný nevšednej obraznosti a dramatického podávania udalostí a faktov, zveličovania, ustálených, ale aj neznámych a často prekvapujúcich prirovnaní, frazeologických jednotiek, expresívnych slov aj viet, kontaktoých výrazov a hodnotiacich prvkov, ale aj hrubých slov, nadávok a najmä slangových výrazov.

Obraznosť ukazujú takéto príklady: *Previnila sa predsieňou ako dym, ale ja som ju i tak poliala studeným pohľadom, aby videla, že viem, kto ma zradil.* (Jediná, 185) — *Dohodnúť? Čo takého? Srdce mláti na poplach.* (Pomstiteľ, 58) — *Privriem trošku viečka a už sa mi v hlave zakúri, pred oči sa navalia sivé oblaky.* (Pomstiteľ, 128 — 129) — *Keď som sa dozvedel, kto obýva celé prvé poschodie, šiel som z kože vyskočiť od radosti.* (Tiché búrky, 44) — *Kincelka už vôbec nie je Kincelka, ale kyslá uhorka a mňa konsky baví, ako ju ženích štuchá lakťom, ako ju núti premieňať sa na uhorku sladkokyslú a napokon absolútne sladko povedať. „Fakt, ak nemáš iný program, pod' s nami.“* (Jediná, 174)

Dramatizovanie udalostí a faktov a zveličovanie typické pre prístup mladých ľudí k svojmu okoliu je zjavné z týchto príkladov: *Ludia, to bol atómový výbuch! Ak sa vtedy škola nezvalila, tak už vydrží všetko. Bučinec sa oprel o stôl a z očí sa mu liali hektolitry slz.* (Jediná, 45 — 46) — [opica] *Kycla Joža po ruke, vajce mu vytrhla a začala ho znova vyberať ručičkou. Skoro nás roznieslo od smiechu.* (Jediná, 51) — „*Gratulujem, Evi,*“ rozplýva sa [plukovník] *až na blato, „tebe nik neodolá, drahá.“* (Tiché búrky, 43) — *Vysekal som sa tak šikovne, že by sa to nepodarilo ani najväčšiemu literárnemu géniovi.* (Tiché búrky, 47)

Veľmi bohato využívaným prostriedkom umeleckého jazyka K. Jarunkovej sú prirovnania. Ako charakteristický a mnohotvárný prvok prozaických prác autorky by si zaslúžil osobitný rozbor, no so zreteľom na obmedzený rozsah nášho textu sa musíme uspokojiť iba so všeobecnou charakteristikou tohto prostriedku. Autorka využíva jednak všeobecne známe a ustálené prirovnania a jednak individualizované a nekonvenčné prirovnania, ktoré sú výrazne v službách charakterizačných prostriedkov reči Jarunkovej mladých literárnych hrdinov. Medzi všeobecne známe a ustálené prirovnania zaradíme napríklad prípady: *Vrieskajú ako paviány.* (Tiché búrky, 47) — *Pozerá na ňu [na ženu] ako psík.* (Tiché búrky, 43) — *Majú otca, nech si ich berie niekam dočerta. On si bude žiť ako mládenec a ty sa tu zodieraj!* (Tiché búrky, 10) — *Klame ako najatá.* (Tiché búrky, 19) — *Pirohy sú ako podošvy.* (Jediná, 184) — *Fajčil ako Turek.* (Jediná, 67)

Príklady na nové, nekonvenčné prirovnania, ktoré sú výsledkom autorskej invencie a fantázie, nového poznania, civilizačného a technického rozvoja: *Neviem, čo sa so mnou robí. Kráčam hore schodmi ako automat.* (Tiché búrky, 42) — *Ale je mi smutno, ... horšie ako hrochovi, miliónkrát horšie ako Kleopatre a všetkým divým zvieratám, ktoré dobre vedia, že už nikdy v živote neujdu z klietok.* (Jediná, 180) — *Konečne asi Babuľa zacengala. Teta Maša skočila ako vystrelená, otvorila kredenc a vybrala varechu.* (Jediná, 184) — *Mikuš má oči ako plameňomety a hádže ich na mňa, aby som zhorela ako fosfor.* (Jediná, 34) — *Vedela byť dobrá i tak čudne veselá a odrazu v tej istej minúte strašná ako zdivený slon.* (Pomstiteľ, 51)

Expresivita výrazu je jeden zo základných rozmerov Jarunkovej celkového slovesnومهleckého uchopovania témy, ako aj vyjadrenia konkrétnej situácie. Expresivitou je preniknutá slovná zásoba v individuálnych pomenovaniach, obrazných vyjadreniach rozličného druhu, prirovnaniach, frazeologizmoch,

kontaktových a hodnotiacich výrazoch, nadávkach i vulgarizmoch a zahrešeniach i zavereniach, ako aj v okruhu vlastných mien, ich domáckych podôb a prezývok. Zreteľnou expresivitou sa vyznačuje aj rovina vety najmä vo výbere vetných typov, predovšetkým jednočlenných neurčitkových, menných a citoslovcových, v častom osamostatňovaní vedľajších vetných členov, vo voľbe prerušených či nedokončených alebo eliptických výpovedí. Expresívnosť výrazu sa na napĺňaní Jarunkovej autorského umeleckého zámeru zúčastňuje vo výraznej miere. Na druhej strane pre oblasť významovej výstavby vety a slovosledu je príznačný vysoký stupeň bezpríznakovosti, príznakový slovosled je skôr zriedkavý.

Expresívnu slovnú zásobu ilustrujú tieto ukážky: *Teraz som chudá kostnatá rároha.* (Tiché búrky, 20) — „*Vieš, ako sa k nám ide, chlapček?*“ začína ma okydávať medovými rečami. (Tiché búrky, 42) — *Zrazu vyjde najavo, že pán plukovník, hrdina a skoro generál, je obyčajná papuča. Obklopená ufňukaným prepychom, zakutraná v ňom ako vo vatičke spolu so svojou prepychovou babou.* (Tiché búrky, 46) — *Čo už teraz s tým prekliatym cárachom?* (Tiché búrky, 42) — *Strmo som sa posadil, v hlave mi treslo, oči prečítali.* (Pomstiteľ, 50) — *Mňa si v živote toľkokrát mylili s inými, že dnes už na to kašlem.* (Pomstiteľ, 51) — *Nakoniec ho to doštvalo, začal sa uškŕňať a strelil [= povedal]:* (Jediná, 34) — *On je inak ohava, ale keď sa s nami niečo zomelie, vždy si zrazu spomenie, že sme skoro trojčatá, a už je pri nás.* (Jediná, 158)

Expresivitu frazeologických jednotiek potvrdzujú tieto príklady: [Deti] *vždy večer ožívajú, málokedy však majú príležitosť potme si trošku vyhodit' z kopytka.* (Tiché búrky, 30) — *Veď vidím, ako ma strašne ľutuješ, a to si, milá Božena, tiež môžeš dať za klobúk.* (Pomstiteľ, 29) — *Kto sa hanbí, má prázdne gamby.* (Pomstiteľ, 49) — *Jedna noha tam, druhá tu.* (Pomstiteľ, 37) — *Zuby síce zařala, ale z obsahu sa nedalo rozumieť ani ň.* (Jediná, 148) — *Začalo ma totiž zaujímať, kam sa chodí so ženíchom a špeciálne kam chodí Kincelka, lebo ona je teda známa fialka.* (Jediná, 173) — *Je mi to fuk a vykašlem sa na všetko.* (Jediná, 180) — *A keď otvoríš hubu o tom fláme, moji frajeri ťa večer vystriehnu a bude ti amen.* (Jediná, 182) — *Pravdaže som nečítal, ale obsahy [z literárnych diel] existujú. Mať ich tak tu, za polhodinku je otázka v suchu.* (Pomstiteľ, 111)

Kontaktové výrazy, formálne plniace funkciu oslovenia a stojace najmä na začiatku prehovoru, majú za úlohu predovšetkým zainteresovať čitateľa na priebehu deja, prípadne vyjadrovať prekvapenie hovoriacej postavy. Ukazujú to príklady typu:

Panečku, tá ma obdivovala! Máriška, tak nadšene sa dívala, že jej v očiach pribudlo ešte jedno [odrážajúce sa] okno z tretieho poschodia. (Jediná, 182) — Páni, tuším som už zabudol aj mená kamarátov... (Pomstiteľ, 143) — Páni moji, ale som sa vysekal! (Tiché búrky, 47) — Ach, ľudia, to ma dorazilo! Zdá sa, že sme sa dostali práve ta, kde som najmenej chcela. (Jediná, 159) Podobnú úlohu plnia aj formálne vety typu: To vieš, ja som nikdy nebol na reči. (Pomstiteľ, 62)

Istú kontaktnú funkciu plnia aj hodnotiace a zhŕňajúce výrazy umiestnené na konci prehovoru, napríklad: [Plukovník mal vo vrecku župana] *zastrčený veľký čipkovaný šnuptichel. No zbohom. (Tiché búrky, 43) — „Tak rozprávaj,“ pohodila sa na stoličke a založila ruky, že bude počúvať. S neprirodzeným záujmom, ako dáka tetka. „Ako sa máš... a tak... (Pomstiteľ, 127) — Ešte nás nakoniec udal ten miešanec, ten vrah. Sebaobrana a tak. (Pomstiteľ, 61)*

Dotvrdzujúcu funkciu na konci prehovoru majú výrazy typu *fakt, len čo je pravda, poznáme* a podobné: *A keď u nikoho nie, u teba bude všetko po starom. A možno ešte u Emila. Fakt. (Pomstiteľ, 83) — Ale že posadila starkú na koňa a teraz s ňou nebudem môcť vydržať, to ju [mamu] ani trošku nemrzí. Podarená rodina, len čo je pravda! (Jediná, 156) — Teraz, keď sa všetko premlelo, začnú na mňa dávať takého bacha, že nebudem môcť ani dýchať. Poznáme! (Jediná, 154)*

Detská a mládežnícka hravosť a vynachádzavosť vo vzťahu k jazyku sa prejavuje aj bohatým obmieňaním krstných mien a priezvisk postáv vystupujúcich v Jarunkovej príbehoch. Popri neutrálnych podobách stretáme sa tu s najrozmanitejšími domáckymi podobami typu *Olina, Olinka, Olinôčka, Olinečka, Olča, Oli, Olik*, ale aj *Vrkôčik, Čierny vrkôčik, Sonka, Soník*, s formami ženských mien s pejoratívnym príznakom typu *Kincelka, Vrbinka, Vrbina*, ale aj mužských mien s príznakom melioratívnosti typu *Kállayko*, ako aj s prezývkami typu *Martin Bobál, Čučoriedka, Martin Čučoriedka*, prípadne iba *Čučoriedka, Čučo, Šušo, Anča Baganča, Čierny panter, Belmondo, Karniol* atď.

V reči Jarunkovej mládežníckych postáv sa na niektorých miestach vyskytuje až veľmi veľa nadávok, pochádzajúcich najmä zo zvieracej ríše, zahrešení, zaverení a ďalších silno expresívnych slov a výrazov, prekračujúcich mieru únosnú vo verejných prejavoch prebiehajúcich v spisovnom jazyku v neumeleckých sférach, ale plniacich významnú funkciu v umeleckom jazyku, ako aj hrubých slov a výrazov, ktoré tu nebudeme citovať. Tieto vrstvy slov a výrazov sa organicky zaraďujú do spomínanej

celkovej expresívnej línie Jarunkovej prozaických diel s tematikou života dospelých ľudí.

Na úrovni vety autorský umelecký zámer pomáhajú naplňať predovšetkým spomínané expresívne vetné typy vybudované na neurčitkovom tvare sloviac, ďalej na rozličných tvaroch podstatných a prídavných mien a na citoslovciach. Úsilie upútať čitateľovu pozornosť zvyšujú aj početné opytovacie a zvolacie vety. Neurčitkové jednočlenné vety sú zastúpené takýmito príkladmi: *To je báseň, čo? Len kde ju napísať, keď človek nemá strechu nad hlavou a noci sú tu v auguste studené?* (Tiché búrky, 15) — *To je tá pravá sloboda: Nikoho nemilovať a nebyť nikým milovaný. Nikoho sa nebáť, lebo všetci sa boja teba.* (Pomstiteľ, 61) — *Fuj, obštávať pri obluku, či sa sem neráči obzrieť debil Maťo Šurina! Chytať sa ženských sukieň, hlavu štiepať nad rodičmi!* (Pomstiteľ, 93) — *A teraz rýchlo dáku horskú cestu a vyraziť po nej štýlom ostrieľaného vlka.* (Pomstiteľ, 109) — *Ale na to už teraz nakašľať.* (Pomstiteľ, 60) — „*No a teraz spať!*“ začal mi ocko rozoberať pohovku. (Jediná, 126)

Rozmanité typy menných jednočlenných viet ukazujú tieto príklady: *Hm, zaujímavá okľuka. Smiešny chlapík. Taká tlčhuba. Ale celkom sympatická.* (Pomstiteľ, 107) — *Život bol vtedy ohromný. Ohromný, ohromný! Veselý...* (Pomstiteľ, 62) — *Čo je tu na vyšetrovanie? Zákerný útok. Ťažké ublíženie na tele (s tým sa nerátalo, mal som ich len ťahať za sebou smerom k námestiu a tam z celého hrdla revať o pomoc). Akáže záhada? Prípád čistý, jednoduchý.* (Pomstiteľ, 60) — *Všetci chalani mali dlhé nohavice, ale nie dajaké menčestráky. Tmavé, sviatočné. Každý mal kravatu a niektorí čierne motýliky, také úzke, na uzol. No páni! Úplní fešáci!* (Jediná, 67) — *Keď sme sa pousádzali, Bučinec spustil muziku. Máriška, valčík!* (Jediná, 67) — *Lenže vtedy som už vedela, čo sa robí, prečo ženích tak organizoval. Vrah hnusný, skazený! Tupci alkoholickí, nemravní!* (Jediná, 178)

Expresívne ladenie textu najmä v prejavoch mladých hrdinov potvrdzujú aj početné citoslovcové vety, napríklad: *Ech, nech si robí, čo chce, má svoj rozum. Či nie?* (Tiché búrky, 41) — *Rys nevyžaduje bohvieaké nadanie (rysovať viem i ja), ani absolútny sluch (chachá) či básnické nálady (chvalabohu!), ale jednu vec preda len treba, a to — miesto.* (Tiché búrky, 38) — *Fuj... dobre že sa na nič nepamätám. Na nič? Na nič! Hm, hm, hm. Čo ty všetko nezaprieš...* (Pomstiteľ, 50) — *Ech, mám všetkého po krk, kde je Fedor, keby aspoň tá čierna odporná kisňa vrčala.* (Pomstiteľ, 61) — *Cha! Vraj dámy!* (Jediná, 177)

Citoslovcia sa používajú aj ako náhrada za slovesný prísudok na signalizovanie intenzívneho, rýchleho deja, napríklad: *Chodím za našimi ako ona [tigrica] k tým mrežiam, že sa niečo dozviem, ale ani sa nenazdám, už sa mi vyšmyknú a ja ryp do mreží a som ako ona, zas len v klietke.* (Jediná, 138) — *... zo štyria ho zdvihli i so závesom, rozhodali ho ako v kolíske a tresk ho na gauč.* (Jediná, 174) — *Ja som sa na nešťastie hrala s vedierkom, bleskove som nabrala vody a šups mu na oblek.* (Jediná, 88)

Na kladenie nástojčivých, priam bytostných otázok slúžia opytovacie vety: *Kto som? Som ten, čo stojí pri okne? Či ten, čo sa naňho díva? Čo ho vidí pritláčať na sklo horúce čelo, rukami stískat' rám vysokého, vysokého okna? Som ten, kto vidí svetlé nebo s rýchlymi jarnými oblakmi, či ten, kto sklonil hlavu a zavrel oči pred hrôzou bezodnej hlbiny?* (Pomstiteľ, 98) — *Tretí deň! Šaňko zlatý! Mám sa ho spýtať na Imra? Nemám?* (Jediná, 133)

Niektoré opytovacie vety sú umiestnené v samostatnom riadku:

Prečo by čakal tu, otcovi pod nosom?

Ale prečo nie, keď toľkokrát predtým tu stál celé hodiny? Kto mi to vysvetlí? Kto?!

Iminko, kde si? (Jediná, 162)

Nástojčivosť tvrdení signalizujú slová opakované vo viacerých po sebe idúcich vetách: *„Hádam len vážne neplačeš pre takú hlúposť,“ povedala znova. Plačem. Plačem, ale nie pre hlúposť. Plačem, že na mňa hodinu čakal a že mi nedovolili povedať mu ani pár slov. Plačem, lebo on je teraz smutný. A plačem, že mi to urobila práve mama!* (Jediná, 131) Opakovanie dodáva textu rétorický nádych.

Na vyjadrenie vypätých situácií často slúžia zvolacie vety: *Skazené dievčisko, nezaujma ju nič len chalani, paráda a tuláčky. A aké to bolo nádejné dieťa! Kde sa to len u nás vzalo? Tá nám ešte narobí hanby!* (Jediná, 165) — *Bunky! Len nech ostarnú, chvalabohu, ach, keby sa to tak dalo urýchliť!* (Pomstiteľ, 97) — *Nedbal by vyskočiť a skríknuť: Hej! Máte o jedného chlapca viac v divom pelotóne, kam sa ide, kamaráti?! Vyskočiť, prebiť sa pomedzi mak a: Pst, dievča! Ticho!* (Pomstiteľ, 45)

Záver: Klára Jarunková vo svojom prozaickom diele utvorila špecifický

umelecký jazyk a rozvila slovenský literárny jazyk o nový rozmer, podmienený nielen tematickou orientáciou jej tvorby a úsilím stvárať v umeleckom obraze myšlienkový a citový svet dospievajúcej mládeže najmä cez jazykový prejav tejto mládeže, ale aj osobnostným založením autorky a jej živým vzťahom k slovenskému národnému jazyku, osobitne v jeho reprezentatívnej spisovnej podobe. Špecifickosť Jarunkovej jazyka je v zachovávaní a rozvíjaní spisovnej normy a zároveň v relatívne širokom funkčne podmienenom prekračovaní tejto normy, v exponovanej obraznosti a expresívnosti jej slovesného umeleckého výrazu a v stvárňovaní slovenského mládežníckeho, študentského a žiackeho slangu.

Syntax a dĺžka vety v rozhlasovej výpovedi

IMRICH JENČA

Výskum dĺžky vety má v lingvistike bohatú históriu. Už menej sa ňou zaoberá žurnalistická teória, a to aj napriek tomu, že dĺžka vety má veľkú výpovednú hodnotu z hľadiska zrozumiteľnosti informácie podávanej cez audiovizuálne médiá. Inými slovami, médiá, ktoré na prenos informácie používajú jednokanálovú auditívnu cestu (v televízii čítané spravodajstvo, rozhlasový program v celku), nevenujú dostatok pozornosti hovorenej podobe spisovného jazyka. Keďže dĺžka vety súčasne signalizuje jej štrukturálnu zložitosť a stupeň kondenzácie, zrozumiteľnosť (a teda účinnosť) odovzdávanej informácie je merateľná viacerými spôsobmi — napríklad pomocou slabík, pomocou slov a pomocou vetných úsekov či kláuz (J. Mistrík, 1985, s. 247). Ide o ľahko realizovateľné merania, preto prekvapuje, že sa v súčasnosti v žurnalistickej praxi vlastne nepoužívajú. Aj žurnalistická teória pozná tzv. formáty jednoduchého vnemu (R. Flesch, I. E. Fang), napríklad závislosť počtu slabík a slov vo vete, no u nás existujú o nich len okrajové zmienky.

Čítané spravodajstvo v televízii a rozhlase vychádza z textových predlôh tlačových agentúr. Ich spracovanie do podoby zrozumiteľnej pre poslucháča by malo rešpektovať predovšetkým spôsob prenosu informácie. Ide o lineárny proces, ktorý predovšetkým neumožňuje vrátiť sa k odzneteju výpovedi. Dĺžka vetnej jednotky v

rozhlasovom texte je preto limitovaná. Rudolf Flesch, americký teoretik v oblasti masových médií, ohraničuje „ľahký“ štýl písania pre rozhlas rozpätím 8 — 14 slov vo vete. Vetu majúcu viac ako 17 slov považuje za ťažko vnímateľnú. No aj v anglickej žurnalistike sa uplatňuje pravidlo — veta, ktorá má viac ako 22 slov, sa nedá zapamätať (Boyd, 1994). Kanadská organizácia pre rozhlasové a televízne spravodajstvo odporúča, aby veta mala len 20 — 25 slov a jednu myšlienku v jednej vete. No i pohľad do frekvenčného slovníka naznačuje, ktorým smerom by sa mala rozhlasová žurnalistika uberať: „... (z 50 000 viet v slovenčine) najväčšiu frekvenciu majú vety s dĺžkou 1 — 10 slov, spolu 28 663. Viet s dĺžkou väčšou ako 10 slov v korpuse 50 000 viet je iba 21 337.“ (Mistrík, 1985, s. 259). Zrejme ani netreba pripomínať, že ide o texty písaných predloh.

Súčasná rozhlasová prax sa od zistení i odporúčaní diametrálne odlišuje. V skúmaných rozhlasových spravodajských textoch obsahovalo 722 správ 2562 vetných jednotiek v intervale 1 — 43 slov. Ak za hranicu vnímateľnosti z hľadiska dĺžky zvolíme vetu s 22 slovami, potom 517 viet zo skúmaného súboru možno považovať za ťažko vnímateľné. Predstavuje to 20 % (!) použitých viet.

Druhým pravidlom zrozumiteľnosti rozhlasovej výpovede je rešpektovanie lineárneho prenosu informácie. Zo syntaktického hľadiska sa preto neodporúča taká štruktúra vety, ktorá je orientovaná plošne. Ak teda súvetie, potom prirad'ovacie, pretože podrad'ovacie súvetie núti poslucháča pamätať si nadradenú vetu (syntax písaného prejavu ovplyvňuje rozhlasovú výpoveď aj v mnohých iných rovinách, tento príspevok má však poukázať predovšetkým na frekvenciu používaných súvetí).

V skúmaných textoch je z 2562 viet 1380 súvetí, čo predstavuje 54 % použitých viet. Podrad'ovacích súvetí a zložených súvetí je 1032, čo predstavuje 40,3 % (!) všetkých viet. Len pre zaujímavosť — vo väčšine prípadoch ide o nepravú hypotaxu, pričom najpočetnejšie sú medzi nimi zastúpené súvetia so zlučovacím vzťahom. Väčšina viet v súvetiach by preto mohla stáť ako samostatné jednoduché vety alebo by sa mohla pretransformovať na prirad'ovacie súvetia. V oboch prípadoch by sa text rozhlasovej výpovede zjednodušil.

Náročná syntaktická výstavba správ je zrejmä z nasledujúcich príkladov:

Podpredseda Strany maďarskej koalície Pál Csáky pre denník Magyar Nemzet vyhlásil, že SMK je pripravená na to, aby sa po voľbách opäť zúčastnila na vládnutí.

Konštatoval, že jej doterajšie účinkovanie vo vláde bolo úspešné, a tlmočil názor najvyšších predstaviteľov USA, podľa ktorých SMK prispela k tomu, že Slovensko sa stalo stabilnou a demokratickou krajinou so všetkými integračnými šancami.

Slovenská legislatíva je v súlade s ustanoveniami Európskeho zákonníka sociálneho zabezpečenia a Slovensko je preto pripravené podpísať ho aj spolu s protokolom s výhradou ratifikácie, a to bez dosahu na štátny rozpočet a ovplyvnenie priebehu reforiem zdravotníctva a sociálneho zabezpečenia. Uvádza sa to v novom návrhu na podpísanie zákonníka a jeho protokolu, ktorý predložil rezort práce na medzirezortné pripomienkové konanie.

Do skúmaného súboru boli zaradené správy dvoch okruhov verejnoprávneho rozhlasu — Rádia Slovensko a Rádia Regina. Výber sa opiera o predpoklad, že Slovenský rozhlas má, vzhľadom na tradície, najskúsenejšie spravodajské tímy (správára a hlásateľa). Komerčné rozhlasové stanice navyše nemajú osobitných redaktorov na čítané spravodajstvo, teda nejde v nich o špecializovanú činnosť. Podobná situácia je aj v televízii.

V spravodajstve Rádia Regina Bratislava sa skúmalo 361 správ. Tvorilo ich 1615 viet, čo predstavuje 4,5 vety na jednu správu. Z celkového počtu viet bolo 726 súvetí, čo je 45 %. Podradovacích súvetí bolo 283 (17 %), zložených 282 (17,5 %). Zo syntaktického hľadiska bolo teda 35 % viet náročných na vnímanie.

Počet ťažko vnímateľných viet v spravodajstve sa zvyšuje kombináciou dĺžky vety a typu súvetia. Takmer jedna tretina odvysielaných správ je mimoriadne náročná na vnímanie.

V spravodajstve Rádia Slovensko sa skúmalo 361 správ. Tvorilo ich 947 viet, čo predstavuje 2,6 vety na jednu správu. Z celkového počtu viet bolo 654 súvetí, čo je 69 %. Podradovacích súvetí bolo 130 (13,7 %), zložených 337 (35,5 %). Zo syntaktického hľadiska bolo teda 49,3 % viet náročných na vnímanie.

Za pozitívny jav možno označiť počet jednoduchých viet v intervale 4 — 19 slov. Osobitosťou tohto spravodajstva je však niekoľkonásobné opakovanie jednotlivých správ, čo má z hľadiska syntaxe podstatný vplyv na celkový výsledok.

Na vnímanie zložitejšie syntaktické konštrukcie sa objavujú predovšetkým vo vysielaní spravodajstva Rádia Slovensko. V kombinácii s dĺžkou vety sa to týka

takmer polovice skúmaných vetných jednotiek.

Rozdiel v syntaktickej náročnosti spravodajských textov je možné čiastočne vysvetliť skúsenostným interpretačným zázemím spravodajských tímov. Keďže na 1. okruhu verejnoprávneho rozhlasu pracujú v tejto oblasti najskúsenejší spíkri, ktorí si navyše pripravujú texty sami pre seba, z interpretačného hľadiska nemajú problémy ani s najzložitejšími vetnými konštrukciami. Problém to však vytvára poslucháčovi.

V závere je teda možné konštatovať, že vplyv písanej formy jazyka na rozhlasovú výpoveď je stále výraznejší. Ak sa potom v súvislosti s rozhlasovým programom hovorí, že rastie počet poslucháčov, ktorí ho počúvajú len prísluchovo, je to možno aj preto, že sa rozhlasová reč uchu stále vzdáľuje. Slovom Ferdinanda de Saussura: „Ľudia zabúdajú, že sa najskôr učia hovoriť a potom písať, prirodzený sled sa prevracia.“

LITERATÚRA

BOYD, Andrew: Spravodajství v rozhlase a televizi. Praha: Centrum nezávislé žurnalistiky 1994. 163 s.

MISTRÍK, Jozef: Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine. Bratislava: Veda 1985. 319 s.

ORAVEC, Ján — BAJZÍKOVÁ, Eugénia: Súčasný slovenský spisovný jazyk — syntax. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1982. 261 s.

SAUSSURE, Ferdinand de: Kurs obecné lingvistiky. Praha: Academia 1996. 468 s.

Vybrané otázky jazykovej kultúry rozhlasového vysílání. Praha: Čs. rozhlas 1980. 117 s.

Zrozumiteľnosť jazyka a žurnalistika. Fonozošit z metodického seminára. Bratislava: Československý rozhlas Bratislava 1969. 82 s.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Stredoveké vartášstvo

Historickou bitkou pri Moháči (r. 1526), ktorú uhorské vojská prehrali a kráľ Ľudovít Jagelovský v nej zahynul, otvorila sa tureckým vojskám „brána“ do Uhorska. Územie južného a časti stredného Slovenska sa postupne začleňovalo do administratívnej správy Osmanskej ríše. Bolo vystavené ustavičnému vojenskému, sociálnemu i kultúrnemu tlaku. Množili sa výpravy proti osadenstvu hradov, v pohraničí sa objavilo vyst'ahovalectvo ako reakcia na stále silnejší vplyv Osmanskej ríše. Vnútropolitické boje o trón medzi Jánom Zápoľským a Ferdinandom Habsburským spôsobovali vnútornú nestabilitu Uhorska a tá umožňovala Turkom rýchlejší postup pri obsadzovaní hradov a miest. V 50. rokoch 16. storočia smeroval turecký záujem najmä do stredoslovenskej banskej oblasti. Bolo potrebné strážiť mestá, hrady i banskú oblasť. V tomto texte venujeme pozornosť lexikálnym prostriedkom z okruhu stráženia, ktoré sa používali v predspisovnom období.

V slovenských jazykových pamiatkach zo 17. a 18. storočia sa používal základný slovenský termín *strážca* vo význame „kto niekoho alebo niečo stráži, ochraňuje, bdie nad niekým alebo nad niečím“ (porov. Historický slovník slovenského jazyka, 5. zv., 2000): [anjeli] *pripogugj se z rozkazu božjho pobožnym hned od narozenj gako strazcove* (KoB 1666); *kdo strazcem gest pana sweho, oslawen bude* (MS 1758). Podobný význam má aj slovo *strážnik* — „kto niekoho alebo niečo stráži, strážca“: *kdiž se zbudili strážnjci, počuli na trubkach trúbiti* (KB 1757); *zaspali tuze vsecci, ani strážňikuv ňevijmúc* (BR 1758); prípadne *strážny* — „konajúci, vykonávajúci stráž“: *na zdech twich položil sem strážne* (TP 1691). Takisto sa používalo slovenské *strážiť* vo význame — „byť na stráži, dávať pozor, dozerat', ochraňovat' niečo“: *pastyri swe owečky strážili* (WP 1764); *lesi strážyme z wetsy starostu* (PT 1778); *položil Buch cheruba z ohniwým mečem pred ragem, aby strážil cestu tu, ktera wede ku stromu žiwota* (GK 1779). Na označenie miesta stráže sa používali slová *strážište*, ale aj *strážnica* — „miestnosť, budova strážnika, stráže“: *specula: strážnica, strážna weža; conspicilium: strážnica, strážné mjsto* (KS 1763). Slovo *hlásnik* vo význame „nočný strážca“ je doložené v prvom zväzku Historického

slovníka slovenského jazyka — *vigil: hlásnjik; vigiliarius: wartowny wogák, hlásnjik* (KS 1763).

Synonymné výrazy *vartovať, varta, vartáš* sú nemeckého pôvodu. Vo svojom etymologickom slovníku Václav Machek slovo *varta* vysvetľuje slovami: „hliadka, stráž, zvlášť vojenská“. V Nemecko-slovenskom slovníku z roku 1981 sa nachádzajú slová s podobným významom, napr. *der Wart — strážca, vartáš, die Warte — hlásna, strážna veža, pozorovateľňa*. Sloveso *warten* v prvotnom význame znamená *čakať, počkať, vyčkať*. V druhotnom význame znamená aj *ošetrovať, opatrovať* i *obsluhovať, starať sa*.

Pri obrane proti tureckým vpádom sa postupne vytvorila opevnená línia miest a hradov na Slovensku, vypracoval sa systém strážnej služby — *varty* v celej oblasti. Vznikla aj funkcia *vartáša (vartára)* na jednotlivých strážnych miestach a *vartovanie* i včasná a presná signalizácia ohňom a strelbou sa stali dôležitými v organizácii obrany proti tureckým vpádom.

Varta — stráž, strážna služba bola na strategických miestach vo dne i v noci: *straž a warta, aby podle obyczage y we dne y w noczy w kasstiely biwala* (s. 1. 1644); *wartami wssade wukol se ohradit* (KoB 1666); *ponocku, wartu držeti; na warte na stráži státi* (WU 1750); *wartu w zamku, ked potreba wzhledawa, držime* (PODKONICE 1754); *warty nocne trimagte* (HRANOVNICA 1783). Členovia *varty* — *vartári, vartáši* mali podľa Obranného poriadku banského okolia, ktorý bol schválený v roku 1564, včas a rýchlo oznamovať vpád nepriateľa. Obyčajne tvorilo *vartu* viac *vartášov*: *pri branach tichže mist wartassi ustanowenj gsu* (PONIKY 1786), ale boli aj výnimky: *varti v Bojniczach odbavugeme z gednim vartašom* (BOJNICE 1754). Obranný poriadok banského okolia určoval aj vojenskú organizáciu obyvateľstva jednotlivých miest. Prísne zakazoval národnostné rozpory, násilnosti a nadávky. Pri opevnených hradoch a mestách vznikali v 16. storočí zásluhou mnohých talianskych staviteľov (napr. Gulia Ferrariho) fortifikačné opevnenia, bastióny, obranné priekopy naplnené vodou, ale aj *vartovky* — strážne, signalizačné veže. Z nich sa prostredníctvom ohňa, dymu a výstrelov podávali správy o pohybe prenikajúceho nepriateľa. Jeden výstrel bol znamením na obozretnosť. Dva výstrely boli výzvou na ozbrojenie, lebo sa približoval nepriateľ, a troma výstrelmi sa oznamovalo, že Turci sú už v okolí banských miest. *Vartovky* sa najviac stavali na vrchoch od Krupiny po Ľubietovú.

Slová *vartník*, *vartovník* sa používali nielen v súvislosti s protitureckou obranou, ale aj vo význame „strážca, strážnik pri bránach miest“ alebo „nočný strážnik“: *kdiž prindess k brane, techdj wistrel a dag salve, tak wartnik hned wiskocj a bude tebe praesent robit; ket guss budess do branj wchaczetj i techdi bude na teba wartnik volat* (TRENČÍN 1780). Nočný strážnik bol strážcom poriadku a pravidelne hlásil ubiehajúce hodiny: *bud w meste, neb w dedyne zeby cytiry wartownyczy bily, kteri by we dne w noczy wartowaly* (s. 1. 1611). Podobne i slovo *vartovať* má takisto význam „dávať pozor na niekoho, na niečo, strážiť niekoho, kto je väznený“: *gesste mu (svedkovi) ruki za chrbet powgazali [protivníci] a ku kolu priwgazaniho až do večera ho wartowali* (SELEŠŤANY 1742); *Peter dwoma retazami zwazany, medzi dwoma wogakami, kteri ho wartowali, spal* (MS 1758).

Turecké vpády na územie Slovenska, rabovanie a ničenie historických pamiatok, ako aj násilné odvláčanie obyvateľstva do zajatia spôsobili mnohé duchovné i materiálne škody. Obdobie tureckej expanzie patrí nesporne k dramatickému obdobiu v našich národných dejinách. V súvislosti s udalosťami tohto obdobia sa objavujú lexikálne výrazy, ktoré obohatili jazykový fond slovenčiny.

Andrea Osadská

LITERATÚRA

Atlas slovenského jazyka. 4. zv. Bratislava: Veda 1984. 367 s.

BLANÁR, Vincent: Otázka lexikálnych turcizmov v slovenčine. In: Jazykovedný časopis, 1962, roč. 13, č. 1, s. 76 — 87.

Historický slovník slovenského jazyka. 1. zv. Bratislava: Veda 1991. 536 s.

Historický slovník slovenského jazyka. 5. zv. Bratislava: Veda 2000. 690 s.

KOPČAN, Vojtech: Slovensko v tieni polmesiaca. Martin: Osveta 1983. 232 s.

MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. Praha: Academia 1968. 866 s.

Nemecko-slovenský slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1981. 959 s.

Rabovali Turci. Bratislava: Tatran 1972. 296 s.

SKRATKY

BR — Bajza, J. I.: René mláďenca príhodi a skusenosti. Bratislava: J. M. Landerer 1785. I. 343, 7 s. II. 288 s.

GK — Gavlovič, H.: Kameň ku pomoci... v knihe Gašparík: Dejiny včelárstva.

KB — Swaté biblia slowénské aneb Pjsma swatého částka 1., která w sebe obsahuge Starého testamenta zákon a zákona historiú. 920 s. Částka 2., ktera w sebe obsahuge Prorokú, knihi Machabegské a celý Testament nowy. 600 s. (Lechnica alebo Červený Kláštor) 1756 — 1759. Rkp. na rím. kat. farskom úrade v Cíferi.

KoB — KOMENSKÝ, J. A.: Ianua lingvae latinae reserata aurea sive seminarium linguae latinae et scientiarum omnium. Levoča: L. Brewer 1649. (Slovenský rkp. preklad F. Buľovského z r. 1666 pripojený k jednotlivým stranám tlačou vydaného diela.) 503 s. V LAMS v Martine sing. B 529.

MS — Mokoš, D.: Sermones panegirico-morales. 1758. 566 s. Rkp. v súkr. vlastníctve.

PL — Poznamenánj vžitočného lekárstwy wubec pro domácy dobitok, statek ano tež hid k tomu tohože dobitku, statku a hidu potrebné wipsánj. B. Bystrica: J. J. Tumler 1787. 340, 26 s.

TP — THAMASSY, M.: Prawa katolicka ručny knyžka, kteražto ručny knizce ale leweg doktora Matyassa Hoe na odpor widana gest. Trnava: J. A. Friedl 1691. 13, 655, 4 s.

VP — Vitae patrum aneb Žiwoti otců, to gest Spisowanj mnohjh starjh otcu a pústewnjku, gak také y gegich rozprávěnjch a účinku, genž w latinské rečy z weliku pjlnosti a prácj složil welebnj otec Herybertus Rosweyduš, z Towaristwa Gežjssowého kňez. (Lechnica), 1764, 1. zv. 1326 s.; 2. zv. 1326 s. Rkp. v UK v Budapešti, sing. A 25 a, b.

WU — WAGNER, F. P.: Universae phraseologiae latinae corpus. Trnava: Univerzitná tlač. 1750. 8, 1272. 48 s.

ROZLIČNOSTI

Odkazy na normy alebo normatívne odkazy?

V slovenských technických normách, či ide o pôvodné normy, alebo o preložené európske normy, býva osobitná kapitola, ktorá má názov *Odkazy na normy*. V nej sa uvádzajú zásady odkazovania na platné normy a zároveň je v nej aj zoznam noriem, na ktoré sa v konkrétnej norme odkazuje. Najnovšie sa v návrhoch preberaných slovenských technických noriem, ktoré sa prekladajú najmä z angličtiny, stretáme s názvom kapitoly v podobe *Normatívne odkazy*. Táto nová podoba názvu však nevyhovuje z vecnej, obsahovej stránky. Ukážeme, prečo je to tak.

Prídavné meno *normatívny* má podľa Krátkeho slovníka slovenského jazyka (3. vyd. z roku 1997) význam „ktorý určuje normu alebo z nej vychádza“, napr. *normatívny orgán, normatívna príručka*, pričom podstatné meno *norma* sa vysvetľuje ako „záväzné pravidlo ustálené predpismi, zvykom ap.; súbor takých pravidiel“. Podobne ako v Krátkom slovníku slovenského jazyka sa prídavné meno *normatívny* vysvetľuje aj vo Veľkom slovníku cudzích slov z roku 1997 od S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej. Tu sa mu však prisudzujú dva významy, a to 1. založený na norme, vychádzajúci z normy a 2. určujúci normy, pravidlá; normujúci; slúžiaci za pravidlo. V citovaných slovníkoch sa teda nevyskytuje výklad významu v podobe „týkajúci sa normy, vzťahujúci sa na normu“, ako je to zvyčajné pri čisto vzťahových prídavných menách. Z výkladov prídavného mena *normatívny* teda vychodí, že toto prídavné meno nie je čisto vzťahové, ale tzv. kvalifikačné prídavné meno, teda prídavné meno, ktoré má v sebe aj príznak istého hodnotenia, resp. aj činnosti.

Spojením *normatívny odkaz*, s ktorým sa stretáme v novších návrhoch prekladov európskych noriem, nemá sa však vyjadrovať hodnotiaci príznak, ale iba odvolanie sa na niečo. Ide tu vlastne o poznámku upozorňujúcu na niečo, v danom prípade o poznámku upozorňujúcu na konkrétnu normu. Preto v tejto situácii, v tomto kontexte prídavné meno *normatívny* nie je vhodné.

V rečovej komunikácii sa stretáme so spojeniami podstatného mena *odkaz* s prídavným menom, napr. *ústny odkaz*, *písomný odkaz*, *telefonický odkaz*. V nich sa však vyjadruje prostriedok, ktorým sa sprostredkúva odkaz, nie to, na čo sa odkazuje. Ba môžeme sa stretnúť aj so spojením *bibliografický odkaz*, v ktorom je vzťahové prídavné meno *bibliografický* s významom „súvisiaci s bibliografiou, vzťahujúci sa na bibliografiu“.

Odvolanie sa na niečo, poznámka upozorňujúca na niečo sa zvyčajne vyjadruje spojením podstatného mena *odkaz* s predložkovým spojením s predložkou *na*, napr. *odkaz na zásady*, *odkaz na pravidlá*, *odkaz na článok*, *odkaz na kapitolu*, *odkaz na obrázok*, *odkaz na tabuľku* (porov. aj Metodické pokyny na normalizačnú činnosť MPN 1: 2000. Stavba, členenie a úprava slovenských technických noriem, ktoré vydal Slovenský ústav technickej normalizácie v roku 2000). Do citovaného radu predložkových spojení sa dobre začleňuje aj spojenie *odkaz na normu*, resp. *odkazy na normy*, ktoré je významovo priezračné a jednoznačné.

V slovenských technických normách, či už ide o pôvodné normy, alebo o preložené európske normy, je teda z vecného, obsahového hľadiska odôvodnené v názve príslušnej kapitoly naďalej používať ustálené predložkové spojenie *odkazy na normy*.

Matej Považaj

Historické a etymologické súvislosti slov decimácia a decimovať, resp. zdecimovať

Slová *decimácia* a *decimovať* (z lat. *decimatio*, *onis*, f., resp. *decimo*, *are*, *avi*, *atum*) súvisia s latinskou základnou číslou *decem* (desať), resp. radovou *decimus* (desať, desiaty) a súčasné slovníky cudzích slov ich význam opisujú takto: 1. poprava každého desiateho človeka pri hromadnom previnení, najčastejšie v boji; 2. hromadné zabíjanie, kynoženie, ničenie, najčastejšie obyvateľstva.

Historické pozadie vzniku základného významu slov *decimácia* a *(z)decimovať*

(druhý výraz prenesený) je takéto: V roku 74 pred Kristom vypuklo v Rímskej ríši jedno z najväčších povstaní. Jeho vodcom bol učiteľ šermu a gladiátor menom Spartakus, pôvodom Trák. Povstanie vzbĺklo v kampanskom kraji v meste Kapua a postupne sa rozšírilo do ďalších oblastí Rímskej ríše a získalo stále viac a viac účastníkov, najmä z radov otrokov. Spartakus zo začiatku zvíťazil vo viacerých bitkách nad rímskou armádou vedenou prétormi Gaiom Claudiom Glabrom i Publiom Variniom a v tretej bitke aj nad armádou prétora Marca Litinia Crassa. Crassova armáda zo strachu pred Spartakovými povstalcami jednoducho z bojiska zutekala. Aby sa to viackrát nezopakovalo, Crassus nariadil na výstrahu popraviť ukrižovaním každého desiateho vojaka svojho vojska a uskutočnil tak prvú *decimáciu*. Keď po dvoch rokoch nakoniec Spartaka M. Crassus porazil, dal ukrižovať pozdĺž celej cesty od Kapuy až do Ríma 7 000 Spartakových vojakov. Bola to ukrutná smrť, pri ktorej ukrižovaní trpeli aj viac dní, ich telá nesníмали, ale zostávali visieť na krížoch, až kým nestleli. Takéto tragicky smutné historické súvislosti majú slová *decimácia* a *decimovať*, resp. *zdecimovať*.

Štefan Švagrovský

SPRÁVY A POSUDKY

Spomienka na Vlada Uhlára pri nedožitej deväťdesiatke

(16. 11. 1912 — 2. 8. 1996)

Profesor Vlado Uhlár patrí medzi výnimočných stredoškolských učiteľov slovenského jazyka a literatúry. Výnimočný bol v tom, že popri učiteľských povinnostiach, ktoré na sklonku svojho pedagogického pôsobenia plnil na Strednej priemyselnej škole textilnej a papiernickej v Ružomberku, usilovne publikoval odborné aj popularizačné články a štúdie predovšetkým v Slovenskej reči a Kultúre slova, ale aj v rozličných iných periodikách (Krásy Slovenska, Učiteľské noviny) a dennej tlači (Práca, Pravda). Jeho publikačná činnosť je objemovo a tematicky taká

rozložitá, že môže dôstojne reprezentovať aj pracovníka, ktorý sa profesionálne venuje iba jazykovede. Ak sa k tomu pridajú aj ďalšie aktivity — vedecké konferencie, Hviezdoslavov Kubín, terénny výskum —, naozaj to vychodí tak, že „odpočinok prakticky nepoznal“ (porov. J. Nižnanský, *Kultúra slova*, 1982, roč. 16, č. 10, s. 372). Terénny a archívny výskum príležitostne robil cez letné prázdniny, systematicky a s osobitnou zaujatosťou po odchode do dôchodku (r. 1972). V súvislosti s týmto výskumom sa v nekrológu o ňom konštatovalo, že „chodil po rodnom Slovensku s otvorenými očami a vnímavou dušou a často ho väčšmi zaujala krása a reč slova než exaktné etymologické výklady či rekonštrukcie“ (F. Kočiš, *Kultúra slova*, 1996, roč. 30, č. 10, s. 356). Z jeho pochôdzok po Slovensku zostal v Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV dokladový nárečový materiál zhromaždený z nárečí od západu až po východ Slovenska. Ide predovšetkým o terminológiu z oblasti pestovania konopí a ich domáceho spracovania, vinohradníctva, včelárstva atď. Spomedzi výskumných ciest po Slovensku mu naisto najmilšie boli cesty po rodnom kraji. V ňom sa pohyboval naozaj suverénne a s príznačnou horlivosťou skúmal pôvod názvu obcí, ich chotárne názvy, názvy potokov, vŕškov atď. Ako dôkaz tohto tvrdenia môžu poslúžiť napr. štúdie a články o pôvode miestnych názvov. V. Uhlár podal etymologický výklad názvov obcí *Krnča*, *Solčany*, *Preseľany*, *Krásno*, *Nedanovce*, *Bošany*, *Topoľčany*, *Tepličany* atď. Pristavíme sa pri dvoch názvoch osobitne blízkych samému Uhlárovi aj autorovi tohto spomínania — pri miestnych názvoch *Krásno* a *Nedanovce*.

Poloha obce *Krásno* na úpätí Tribeča veľmi zvädza k výkladu, že *Krásno* je preto *Krásnom*, lebo je tam krásne, pekne. Akoby aj nezvädzala! Veď pohľad zo skaly na vŕšku Chríb na samu obec a pohľad na náprotivné obce (*Chynorany*, *Žabokreky*, *Bielice*) na pravom brehu Nitry obrúbenej vrbinou, lužným lesíkom a pretínajúcej žirne nivy chotára spomenutých obcí je naozaj povznášajúci a krásny. Ibaže takýto „prvoplánový“ výklad obstojí len ako ľudová etymológia. Absolvent slavistiky a histórie pražskej Karlovej univerzity V. Uhlár predkladá inú motiváciu pomenovania — spomínanie na mŕtvych predkov a ich obdarúvanie výročnými darmi v podobe jedla a nápojov, ktoré na hrobch predkov požili sami darujúci. Podľa Uhlára to bolo to (ono) krásno, nie (resp. nielen) krásna poloha obce a krása okolia. Opodstatnenosť takejto motivácie podopiera archeologický výskum. Archeológovia na vrchu Chríb odkryli desiatky kostrových hrobov, ako aj základy kostolíka s okrúhlym pôdorysom, teda základy románskej rotundy. Kvalifikovaný historik a etymológ nepotvrdil ľudovú

etymológiu, ale ani nepoprel, že v obci Krásno je krásne a že aj samo Krásno a jeho okolie sú krásne.

Aj o pôvode názvu obce *Nedanovce* jestvuje ľudová etymológia. Vraj je to dedina, kde nič nedajú či nedajú ovce (porov. koreň *neda-* a príponu *-ovce*). V liste z februára 1994 napísanom v súvislosti s pripravovanou monografiou pripamätávajúcou 650. narodeniny Nedanoviec (Uhlár prispel do nej charakteristikou miestneho nárečia a súpisom chotárných názvov) možno čítať toto: „Nuž, tak je to s Nedanovcami, čel'adnou obcou Nedana vari z rodu Stojslava, ktorý sa dokladá r. 1185 v testamente i pre Krásno (Széplak!).“ Názor, že pôvod názvu *Nedanovce* treba hľadať v osobnom mene, presnejšie v pomenovaní rodinných príslušníkov Nedana, publikoval v Kultúre slova (1975, roč. 9, č. 5, s. 157) a potom podrobnejšie v časopise Obzor (č. 3 — 4, júl 1988). Aj názvy *Bošany*, *Nedašovce* a ďalšie dáva do súvisu s osobnými menami (*Boša*, *Nedas*). Etymologické výklady publikoval nielen v jazykovedných časopisoch, ale aj v okresných novinách, pretože mu veľmi záležalo na tom, aby občania vedeli, ako hlboko siahajú ich korene.

V. Uhlár patril ku generácii, ktorej príslušníkovi nebolo načim čítať Kukučina, aby sa dozvedel, kto je hlásnik, bubeník, čo je halena, čepiec, grguľa, čo sú krosná, nitelnice, čo je oplen, pavúz či rázvara. Poznal to z autopsie, z čias mladosti prežitej na ešte patriarchálnej slovenskej dedine. Z nej si Uhlár do aktívneho života odniesol priamu skúsenosť s pestovaním a spracovaním konopí a záujem o to. Súvisí to síce do istej miery s jeho pôsobnosťou v Ružomberku (práca v priemyselnej škole a archíve bavlnárskeho podniku), podstatné však je, že celý proces pestovania a domáceho spracovania konopí za mlada poznal v Bieliciach, kde boli všetky predpoklady na pestovanie a spracovanie tejto užitočnej rastliny, t. j. úrodné polia, močidlá s teplou vodou, priestory na bielenie plátna na brehoch Nitrice atď. Do detailov poznal krosná, názvy ich súčiastok, vedel, čo je kolovrat, praslica, vreteno atď. Poznatky o nich uplatnil v príručke *Terminológia pradiarstva* (2. vyd. r. 1980), kde napr. presadil názov *krosná* aj druhové názvy *člnkové*, *tkáčske* atď. *krosná* namiesto názvu *stav*.

O Uhlárovi sa písalo a hovorilo žičlivo a s úctou k jeho jazykovednému dielu a angažovanosti. Písal tak J. Nižnanský pri jeho sedemdesiatke, F. Kočíš v nekrológu a naposledy tak hovoril J. Mlacek na konferencii o sedemdesiatročnici Slovenskej reči (september 2002). Ak sa aj toto spomínanie nesie v podobnom duchu, neslobodno to chápať ako povinnú daň prastarému odporúčaniu *De mortuis nil nisi bene* — O

mŕtvych nič, len dobre. V. Uhlár so starodávnou robotnosťou a obdivuhodnou vytrvalosťou plnil svoju životnú úlohu takmer do posledného výdychu. Autor tohto spomínania s obdivom aj dojatím myslí na list, v ktorom mu ťažko čitateľným písmom napísal: „Píšem, čmáram, ako sa dá porazenému, od 14. júna ležím a po byte ma prepravujú na vozíku. Nuž, musím si zvykať a ďakovať Pánu Bohu za jeho dobrotu a svojej manželke za starostlivosť o mňa.“

Takto chápal život a svoje poslanie v ňom nositeľ Komenského medaily za obetavú prácu (1969), významná osobnosť slovenskej jazykovedy a slovenskej kultúry, osobnosť, na ktorú tak presne prilieha v súčasnosti nielen zabúdaný, lež aj zaznávaný a ironizovaný názov rodol'ub.

Ivan Masár

Perspektívy ukrajinskej slavistiky

Jednou z hlavných úloh Metodického centra Štúdia Academica Slovaca, ktoré pôsobí pri Filozofickej fakulte Univerzity Komenského ako informačné a koordinačné pracovisko v oblasti slovenčiny ako cudzieho jazyka, je sledovať a reflektovať aktuálny stav slovakistiky na zahraničných univerzitách v historickom kontexte i z hľadiska súčasných potrieb zahraničných slovakistov. V úzkej spolupráci s nimi a za pomoci vyslaných lektorov slovenského jazyka a kultúry na príslušných univerzitách sa nám podarilo zrealizovať spoločný projekt, ktorého výsledkom je publikácia *Slovakistika v zahraničí* (Bratislava: Stimul 2001. 165 s.) zameraná na prezentáciu sledovaných pracovísk, ich vedecko-pedagogickej profilácie, obsahových a prevádzkových špecifik podmienených postavením slovenčiny v študijnom programe univerzity, ale najmä personálnym obsadením slovakistických disciplín. V uvedenom informatóriu o slovakistických centrách vo svete je ukrajinská slovakistika reprezentovaná prehľadom o súčasnom stave na Užhorodskej národnej univerzite, ktorá sa stáva ústredným, nie však jediným centrom slovakistiky na Ukrajine.

O tom sa mohli presvedčiť účastníci vedecko-metodického seminára

Perspektívy rozvoja slovakistiky na Ukrajine, ktorý sa uskutočnil 16. — 17. októbra 2002 v Užhorode z iniciatívy vedenia Katedry slovenskej filológie Užhorodskej národnej univerzity (UNU) v spolupráci s Maticou slovenskou na Zakarpatsku a za aktívnej účasti zástupcov ďalších piatich akademických slovakistických pracovísk v Lvove, Kyjeve, Dnepropetrovske, Rivne a Odese i hostí zo Slovenska. Uvedeným podujatím chceli usporiadatelia priblížiť charakter jednotlivých centier i vlastné študijné a výskumné zámery, ale najmä podnietiť vznik celoukrajinského slovakistického centra, ako to v mene prezídia konferencie formulovala profesorka *S. Medvid'ová-Pachomová*, vedúca Katedry slovenskej filológie UNU.

Vďaka priaznivejším geopolitickým okolnostiam vedúcim k zriadeniu lektorátu slovenčiny v Užhorode (1994), predovšetkým však zásluhou obetavej vedeckej a pedagogickej práce zanietných slavistov a slovakistov pod dlhoročným vedením profesora *Pavla Čučku*, známeho svojou onomastickou školou, sa práve užhorodská slovakistika etabluje ako jedno z mála pracovísk vo svete, kde slovenčina spolu so štatútom študijného odboru získala aj vlastnú katedru (1996). K rozvoju užhorodskej slovakistiky a slovensko-ukrajinských vzťahov výrazne prispel aj lektor slovenčiny *Jaroslav Džoganík* z Prešovskej univerzity, ktorý za svoje osemročné lektorské pôsobenie dostal na slávnostnom otvorení konferencie univerzitnú medailu a štátne vyznamenanie, čím jednotlivé zložky verejnej správy ocenili jeho pedagogické výsledky i osobnú angažovanosť v úlohe prednášateľa i spoluorganizátora akademického života.

Na seminári sa rokovalo v pléne a štyroch pracovných sekciách, a to lingvistickej, literárnovednej a kulturologickej, pedagogickej a študentskej. Na plenárnom zasadnutí vystúpili vedúci katedier a slovakistických sekcií z ukrajinských univerzít a zúčastnených inštitúcií zo Slovenska. Súčasný stav a perspektívy rozvoja slovakistiky na Užhorodskej národnej univerzite i na Ukrajine vôbec na úvod načrtla *S. Medvid'ová-Pachomová*. Katedra slovenskej filológie spĺňa všetky predpoklady na úspešné fungovanie v oblasti výučby slovenčiny, má primerané inštitucionálne zázemie a vedecký potenciál garantovaný pedagogickým zborom, keďže tu v súčasnosti pôsobia dvaja profesori, päť docentov, jeden odborný asistent, dvaja interní aspiranti a dvaja absolventi sú v dokrorandskom štúdiu na Univerzite Komenského v Bratislave. Takéto podmienky umocňujú záujem o štúdium slovenskej filológie i absolvovanie jazykových kurzov a odborných stáží v slovenských univerzitných zariadeniach. Informatívny charakter mali vystúpenia *N. Loburovej* (Lvovská národná

univerzita I. Franka), *I. Stojanova* (Kyjevská univerzita slovanských jazykov), *O. Kondzelovej* (Rivnenský inštitút slavistiky), *N. Bardinovej* (Odeská národná univerzita I. I. Mečnikova) a *I. Špitkovej* (Dnepropetrovská národná univerzita), ktorí predstavili aktuálny vedecký a študijný program svojich pracovísk i ciele v oblasti rozvoja slovakistiky. História, súčasnosť i perspektívy slovenského národnostného školstva na Ukrajine priblížil *J. Hajniš*, predseda Matice slovenskej na Zakarpatsku, ktorá si v tomto roku pripomína 10. výročie svojho založenia.

Úlohou a miestom kontrastívneho výkladu slovenského jazyka ukrajinským študentom z pohľadu lingvistickej teórie i pedagogickej praxe sa zaoberal príspevok *P. Čučku* (Užhorodská národná univerzita), ktorý čerpal námety zo svojich dlhoročných vedecko-pedagogických skúseností. Ukrajinský blok plenárneho zasadnutia doplnili príspevky hostí zo Slovenska zaoberajúce sa výučbou cudzincov. *J. Pekarovičová* (Metodické centrum SAS) predstavila základné východiská lingvodidaktickej teórie slovenčiny ako cudzieho jazyka so zreteľom na špecifické podmienky prezentácie slovenčiny na univerzitách v slovanských krajinách a s tým spojené prednosti i úskalia osvojovania si geneticky príbuzného a zároveň typologicky blízkeho jazyka. *J. Kotláriková* (Ústav jazykovej a odbornej prípravy UK, ďalej ÚJOP UK) sa zamerala na vyučovanie slovenčiny ako cudzieho jazyka a vytváranie priestoru v ÚJOP UK pre zahraničných študentov-slovakistov.

V rámci lingvistickej sekcie odznelo 12 príspevkov z oblasti všeobecnej, deskriptívnej a kontrastívnej lingvistiky a metodiky vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka. *J. Sabol* (Prešovská univerzita) na pozadí vybraných semiotických princípov hovoril o využití teoretických poznatkov slovenskej fonológie v rečovej praxi, *N. Bardinová* (Odeská univerzita) na príkladoch zo spontánnej komunikácie i slovenských rozprávok predstavila princípy modelovania slovenskej mentálnosti a poukázala na rozdielne hodnotenie niektorých reálií. Na konfrontačný výklad slovenskej syntaxe ukrajinským študentom sa zamerala *S. Medvid'ová-Pachomová*, vyučovanie slovenskej lexikológie v konfrontačnom aspekte analyzovala *I. Filaková* (Užhorodská univerzita), niektoré problémy pri preberaní slov v slovenčine naznačila *O. Timonová* (Lvovská univerzita), pomenovaniami osôb so sufixom *-ar* v slovenčine a ukrajiničine sa zaoberala *L. Budniková*. O stave a výskume slovenských nárečí na území Zakarpatskej oblasti Ukrajiny referovala *N. Dzendzelivská* (Užhorodská univerzita) a problematiku interferencie na pozadí slovensko-ukrajinského bilingvizmu načrtla *I. Špitková* (Dnepropetrovská univerzita). Slovenskú ukrajinistiku

zastupovala *M. Čižmárová* (Prešovská univerzita) s príspevkom z oblasti frazeodidaktiky zameraným na rozdielne frazeologické jednotky v obidvoch jazykoch a ich odraz v školskej praxi. Metodike vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka sa venovali referáty *Z. Gileckej* (Ľvovská univerzita) a *L. Taborovcovej* (Rivnenský inštitút), ktoré si všímali otázky optimalizácie a racionalizácie výučby slovenčiny v ukrajinskom jazykovom prostredí, a príspevok *M. Vrábelovej* (ÚJOP UK), venovaný problematike jazykovej prípravy cudzincov v strediskách ÚJOP UK.

Na rokovaní literárnovednej a kulturologickej sekcie dominovali témy z oblasti literárnej teórie i pedagogickej praxe, často v kontexte vzájomných slovensko-ukrajinských vzťahov. *O. Sabolová* (Prešovská univerzita) svojím príspevkom z výskumov vzťahu kompozície a sémantiky umeleckého textu podnietila diskusiu o hraniciach literárnej vedy a semiotiky, *J. Josipová-Jakimovičová* (Užhorodská univerzita) predstavila slovanskú literárnu modernu z lingvisticko-filozofického hľadiska, vyučovaním slovensko-ukrajinských literárnych kontaktov v 19. storočí na materiáli zakarpatsko-ukrajinskej literatúry sa zaoberala *L. Babotová* (Prešovská univerzita). *J. Džoganík* sa pokúsil o genealogické sondy do ukrajinskej literatúry na Slovensku a slovenskej literatúry na Ukrajine so zreteľom na literárne vzdelávanie, otázkam výkladu histórie slovenskej literatúry sa venoval *B. Motornij* (Ľvovská univerzita) a špeciálny kurz slovensko-ukrajinskej literárnej vzájomnosti v cykle literárnovedných disciplín predstavila *T. Lichtejová* (Užhorodská univerzita). Na vymedzenie niektorých etnokultúrnych a regionálnych aspektov výskumu a rozvoja národnej kultúry boli zamerané vystúpenia aspirantky *L. Nadelovej* a doktorandiek Univerzity Komenského *E. Hajnišovej* a *Z. Boleracovej*.

Program seminára dopĺňali dve špeciálne sekcie, a to okrúhly stôl s učiteľmi slovenského jazyka pôsobiacimi na základných školách, kde sa vyučuje slovenčina ako povinný alebo voliteľný predmet pod vedením *J. Hajniša* a *M. Hapákovej*, a študentská sekcia, v ktorej vystúpili študenti slovakistiky z univerzít v Užhorode, Ľvove, Odese a Dnepropetrovske pod vedením *O. Maďarovej* a *K. Berdarovej*.

Usporiadateľom vedeckého seminára treba vysloviť uznanie za perfektnú organizáciu podujatia, bohatý odborný program a príjemnú žičlivú atmosféru, ktorá sprevádzala všetky aktivity a osobné stretnutia s ukrajinskými priateľmi, zanietenými šíriteľmi slovenského jazyka a slovenskej kultúry. Aj táto konferencia je dôkazom životaschopnosti a perspektívnej budúcnosti ukrajinskej slovakistiky, ktorá si zaslúži

pozornosť i všestrannú pomoc slovenských inštitúcií pri budovaní celoukrajinského slovakistického centra pri Užhorodskej národnej univerzite.

Jana Pekarovičová

Lingvistický slovník Jozefa Mistríka

[MISTRÍK, Jozef: Lingvistický slovník. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 2002. 296 s.]

Nezabudnuteľný Jozef Mistrík, pod ktorého vedením vznikla známa a aj v zahraničí priaznivo hodnotená *Encyklopédia jazykovedy* (Bratislava: Obzor 1993), pripravil okrem desiatok publikácií aj *Lingvistický slovník*. V dôsledku náhlej autorovej smrti v r. 2001 kniha vyšla až posmrtné starostlivosťou Slovenského pedagogického nakladateľstva, s ktorým tento autor dlhé roky spolupracoval.

Aký je to slovník? Na prvom mieste treba povedať, že značne individuálny, autorský, čo sa prejavuje najmä vo výbere hesiel a niekedy aj vo výkladoch. J. Mistrík v ňom podáva v nezvyčajne hojnom zastúpení predovšetkým štylistické pojmy a termíny. V osobitných heslách spracúva aj všetky „svoje“ sekundárne štýly, ktoré vyčlenil v poslednej fáze svojho štylistického uvažovania a ktoré v tom čase vyvolali živý ohlas i živú polemiku. Sú to napr. *flegmatický štýl, gratulačný štýl, humorný, ironizujúci, kazateľský, komický, komiksový, kritický, legislatívny, liturgický, notársky, numerický, ospravedlňujúci, ostrý, patetický, servilný, sprievodcovský*, dokonca *stredný štýl, susedský, veľikášsky štýl*. V dobrom zastúpení sú aj iné roviny a sféry jazyka, aj keď ich výber je modifikovaný bezpochyby tým, že Lingvistický slovník je určený ako študijná literatúra univerzitným poslucháčom. Heslá zrejme z toho dôvodu nezahŕňajú termíny a pojmy, ktoré sú síce vo svetovej jazykovede známe, ale nie sú úplne bežné v našom domácom jazykovednom myslení. Autor sa teda sústreďuje na slovenčinu a na slovakistickú problematiku, hoci nechýbajú ani všeobecnojazykovedné pojmy s presahmi do mimolingvistických oblastí a do iných

jazykov. Iba výnimočne možno pritom zaregistrovať nesúladi. Napr. heslo *ablatív* sa ilustruje len slovenskými príkladmi, aj keď je to kategória typická najmä pre latinčinu. V niektorých iných prípadoch chýba odkaz na konkrétne príklady (napr. *adstrát, akút, disolúcia*).

O veľkej väčšine hesiel v slovníku možno povedať, že sú presné, výstižné, sústavné a vyvážené. V tom sa naplno prejavuje výnimočný talent autora vyjadriť sa skratkovito bez toho, aby veci neprípustne zjednodušil. Zasa iba zriedkavo sa vyskytnú také heslá, ktoré si vyžadujú spresnenie: *agentná veta* sa vykladá ako veta, v ktorej je podmet explikovaný, *ortoepia* má širší predmet, než sa tu načrtáva, v každom prípade zasahuje napr. aj do oblasti intonácie. Pri alternácii hlások nemusí ísť zrejme len o alternáciu konsonantov.

O niektorých všeobecnejších heslách sa zasa dá povedať, že sú mierne zastarané. O etnolingvistike už dnes asi sotva platí, že sa sústreďuje na „výskum jazyka primitívnych národov“. Vedľa matematickej lingvistiky by tu mala nájsť svoje miesto aspoň počítačová lingvistika či korpusová lingvistika. Objavujú sa tu aj také heslá, ako *pohľad, pohyb, posturika, proxemika, prozaizmy, reč zvierat, reliktné jazyky, rytmický zákon, výnimky z rytmického zákona, synergetika, štrukturalizmus na Slovensku, jazyková kultúra, licencia poetica*, čo možno len privítať. Redaktorom Krátkeho slovníka slovenského jazyka nie je však sám J. Kačala, ale vo dvojici s M. Pisárčikovou (heslo *lexikografia*). V 3. vyd. z r. 1997 je redaktorom aj M. Považaj (správne je to uvedené v hesle *slovník*). Z rôznych druhov písem, ktoré poznáme z dejín, tu má prekvapujúco samostatné heslo len piktografické písmo. Personálne heslá majú len tri osobnosti: Ľudovít Štúr, Samuel Czambel a Anton Bernolák.

V prílohe sa napokon uvádza ešte heslár, súpis najčastejších slov v slovenčine, časovacie a skloňovacie vzory a použitá a odporúčaná odborná literatúra. Tú však bolo treba trocha usústaviť, doplniť a spresniť (napr. Trávníčkova kniha z 30. rokov nesie názov *Neslovesné věty v češtině* (nie *neslovenské*)).

Dielo prof. Jozefa Mistríka predstavuje dobrú pomôcku pre vysoké, príp. aj stredné školy a gymnáziá, z ktorej budú mať úžitok najmä študenti nižších ročníkov humanitných odborov. Škoda, že kniha nestojí o 100 Sk menej, mohli by si ju korporatívne kúpiť všetci záujemcovia.

Slavomír Ondrejovič

Psychoterapia a jej filozofické základy

|ŠULAVÍK, Ján: Metafilozofické implikácie psychoterapie. Bratislava: ALBUM 2001. 203 s. |

Už sám názov úspešnej monografie Jána Šulavíka (v krátkom čase vyšla v druhom vydaní) *Metafyzické implikácie psychoterapie* ponúka niekoľko interpretácií. Psychoterapiu možno dosť jednotne chápať ako spôsob liečenia duševných stavov, ktorý popri názve *psychiatria* nekladie taký dôraz na fakt, že ide o odbor medicíny, ale skôr poukazuje na oblasť, ktorá sa dnes často označuje ako filozofické poradenstvo (philosophical counselling). Menej zreteľné je tu označenie *implikácia*: zrejme tu treba základný filozofický, resp. metodologický význam „vzťah medzi výrokmi, z ktorých jeden je dôsledkom druhého (ak p, potom q)“, rozšíriť, dať do súvislosti s adjektívom *implicitný*, t. j. zahrnutý, obsiahnutý bez priameho výslovného vyjadrenia. Potom je však menej zreteľný význam slova *metafilozofický*. Titulok na s. 15 naznačuje, že to je taký, ktorý je za hranicami daného odboru (pôvodne *meta ta fyzika* — čo je za fyzikálnymi javmi). A metafilozofické implikácie chápať ako javy stojace za filozofiou, resp. za teóriou filozofie.

Prirodzene, nie je úlohou recenzenta jazykovedca do hĺbky analyzovať teoretické východiská a závery autora knihy. Tieto úvodné poznámky majú len naznačiť, že aj samému autorovi ide o vyjadrenie, ba priam o zápas jemnejšie vyjadriť základné pojmy, resp. o vysvetlenie vzťahu medzi teoretickou filozofiou a psychoterapiou. Sám autor tu dobre hovorí, že mu ide o budovanie siete pojmov.

Tento „hl'adačský“ postoj sa prejavuje v celej práci úvahami o základných pojmoch a o ich jazykovom stvárnení. Pozoruhodné sú najmä úvahy o troch oblastiach: o vzťahu *implicitný* — *explicitný*, o protiklade *ľudový* — *laický* a o význame adjektíva *bežný*, *každodenný*, resp. novonavrhnutého adjektíva *kotidiálny*.

Dvojicu *implicitný* — *explicitný* autor využíva na rozlíšenie explicitnej a

implicitnej filozofie. Konštatuje (s. 31), že teória psychoterapie neleží vo filozofickom vákuu, ale je presiaknutá filozofickými predpokladmi, ktoré vytvárajú jej implicitnú alebo explicitnú filozofiu. Autor si tieto predpoklady uvedomuje a explicitne formuluje, alebo si ich neuvedomuje a jeho koncepcia a postoje existujú v jeho myslení.

Už z týchto formulácií však vidieť, že nejde o implicitnú či explicitnú filozofiu, ani o dve osobitné koncepcie či teórie, ale o spôsob prejavu. Teda nejde ani o binárny pojem filozofie, ale napríklad o implicitnú alebo explicitnú komunikáciu. Ba zdá sa, že vôbec nejde o filozofiu ako vedný odbor, ale o filozofický postoj opretý o istú filozofiu a o spôsob jeho vyjadrovania. Preto možno pochybovať o autorovom predpoklade, že východiskom teoretických úvah o psychoterapii by mala byť implicitná filozofia, ktorá sa pretvára (ktorú si pretvárame) na explicitnú filozofiu a ktorá sa znova mení na sekundárnu implicitnú filozofiu či filozofický postoj. Inými slovami, že tu prebieha proces reimplikácie.

Zrejme tu teda nejde o protiklad *implicitná* — *explicitná* filozofia, lebo ako aj sám autor naznačuje, implicitná filozofia je skôr filozofický postoj (v istej miere opretý aj o filozofiu) k javom a udalostiam spoločenského prostredia. Teda vlastne ide o ideológiu alebo svetonázor. Pretože v slove *ideológia* pretrváva isté zaťaženie politickým vyjadrovaním a chápaním, bolo by azda najvhodnejšie hovoriť tu o svetonázore alebo o (filozofickom) postoji.

Takéto riešenie netreba dávať do súvislosti so zamietavým postojom k cudzím slovám. Veď na druhej strane aj autor dobre posudzuje pokusy o názvy typu *ľudová múdrosť*, *ľudová filozofia*, v ktorých sa naznačuje súvislosť s nemeckým *Volk* (napr. *Volksetymologie*). Treba súhlasiť s návrhom využívať tu adjektívum *laický*, ktoré je bežné v spojeniach, ako *laická filozofia*, *laická sociológia*, *laická psychológia*.

V tejto súvislosti autor predkladá zaujímavé riešenie v používaní adjektív *denný*, *každodenný*, resp. *bežný*. Popri spojeniach ako *bežné javy*, *fenomény*, *bežný jazyk* vzniká napr. potreba označiť skupinu vied, ktoré sa zaoberajú výskumom takýchto bežných, každodenných javov. Podľa autora to sú filozofia, sociológia, psychológia, ba aj ekonómia. Tieto vedy označuje ako *kotidiálne* (prirodzene, potom možno aj každodenné javy označiť ako *kotidiálne*). Treba však upozorniť na istú ťažkosť. V latinčine jestvuje adjektívum *quotidianus* alebo *cotidianus* vo význame „každodenný“. Známe je najmä spojenie *panem nostrum quotidianum* v Modlitbe

Pána, nejestvuje však tvar *cotidialis*. Treba ho charakterizovať ako odvážny neologizmus opretý do istej miery o francúzsku podobu *quotidien*. Zdá sa však, že v bežnom používaní preváži jeho sémantická pružnosť a derivatívnosť prejavujúca sa v možnosti dotvárať také podoby, ako *kotidialista*, *kotidializmus*, *kotidialita*. Možno teda predpokladať, že sa vo vedeckom vyjadrovaní ujme.

Napriek niektorým kritickým pripomienkam možno však autorovo „hľadačstvo“ nových termínov označiť za úspešné a jeho úsilie o spresnenie a dotváranie filozofických, resp. psychoterapeutických termínov za prínos aj v rozvíjaní slovnej zásoby spisovnej slovenčiny.

Ján Horecký

Kniha o dvojjedinosti našej kultúry

|ŽEŇUCH, Peter: Medzi Východom a Západom. Byzantsko-slovanská tradícia, kultúra a jazyk na východnom Slovensku. Bratislava: Veda 2002. 288 s. |

Monografia P. Žeňucha je zasadená do kontextu kultúrno-historických, literárnych a jazykových vzťahov a kontaktov medzi dvoma kultúrami a religijnými konglomerátmi (Slavia Latina a Slávia Orthodoxa). Autor monografie sleduje kulmináciu týchto vzťahov v karpatskom priestore s osobitným zreteľom na východné Slovensko. Bez poznania týchto vzťahov v minulosti (najmä v 17. a 18. storočí) podľa autora monografie nemožno bližšie pochopiť ani súčasné kultúrne, jazykové a spoločenské aktivity.

Na monografiu P. Žeňucha by sme sa mohli pozeráť aj v širšom kontexte medzinárodnej výstavy *Stred Európy okolo roku 1000*, keďže táto výstava sa na Slovensku koná približne v rovnakom čase, v akom vyšla spomínaná kniha. Tu ona predstavuje jeden z kameňkov v mozaike našej minulosti, ktorú začal po roku 1989 slobodne skladať Slavistický kabinet SAV v Bratislave pod vedením prof. J. Doruľu.

Vypĺňa biele miesta v poznávaní spoločenského, kultúrneho a historického života veriacich byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku, na území niekdajšieho Mukačevského biskupstva siahajúceho až na Spiš v období 17. — 19. storočia.

Okolo roku 1000 existovala univerzálna, jednotná Európa národov, na ktorej území nevznikol nijaký štát ani štátny útvar, ktorý by nebol kresťanský. Možno konštatovať, že kresťanstvo je civilizačný fenomén a dnešné Slovensko malo to šťastie, že s misiou sv. Cyrila a Metoda sa dostalo na naše územie hlaholské písmo a staroslovienčina sa stala liturgickým, bohoslužobným a administratívno-správnym jazykom. Prekladom Biblie sme sa zaradili medzi vtedy vyspelé európske národy. Staré kódexy sú dokladom toho, ako ťažko sa rodila civilizácia v strednej Európe, ktorá neprerušila kontinuitu svojho vývinu a prostredníctvom Ríma nadviazala na antické dedičstvo.

Z celostného pohľadu obradovo východné prostredie nemalo predpísaný jazyk, ktorým sa majú sláviť náboženské obrady. Podľa tradície byzantskej cirkvi to mal byť jazyk, ktorý je najbližšie ľudovému jazyku. Po páde Veľkomoravskej ríše, vyhnaní Metodových žiakov a po zakázaní staroslovienskeho jazyka ako bohoslužobného jazyka sa na našom území narušila tradícia byzantskej cirkvi a do popredia sa ako liturgický jazyk dostala latinčina. V slovanskom obradovom priestore Slavia Orthodoxa (resp. Slavia Byzantina) sa pod vplyvom cirkevnoslovanského jazyka a cyriliky uplatnila azbuka a v obradovom latinskom prostredí Slavia Latina (resp. Slavia Romana) sa pod vplyvom latinčiny uplatnila latinka. Pre tieto priestory platila aj istá forma bilingvizmu: *homogénna bilingválnosť* v priestore Slavia Orthodoxa a *heterogénna bilingválnosť* v priestore Slavia Latina (s. 8). Autor poukazuje na fakt, že liturgickú podobu cirkevnej slovančiny treba vnímať ako sakrálny jazyk (jazyk bohoslužieb) cirkvi byzantsko-slovanského obradu. V sakrálnom jazyku je napísaná Biblia, liturgické a bohoslužobné texty sú zapísané v kanonických knihách (s. 10).

V literárnohistorickej analýze autor približuje existenciu bohoslužobnej a paraliturgickej piesne, liturgického a literárneho jazyka a súvislosti s používaním prvkov cirkevnej slovančiny v paraliturgických piesňach a v bohoslužbách slovenských gréckokatolíkov a pravoslávnych veriacich. Upozorňuje, že používanie pojmu *duchovná pieseň* na označenie náboženskej piesňovej produkcie nie je v súlade s východnou duchovnou tradíciou a byzantsko-slovanská tradícia nepoužíva tento

termín v súvislosti s ľudovou (resp. pololudovou) piesňovou formou religiózneho charakteru, za akú sa tvorba a používanie paraliturgických piesní pokladá. Pomenovaním *duchovná pieseň* sa v ortodoxnom prostredí označuje iba pieseň, ktorá je súčasťou bohoslužby. Ide o piesne, ktoré sa podľa tradície spievajú ako *prokimenové* (prokimen — verš zo žalmu) alebo *alelujové verše*, napr. pri večerni (slúži sa po západe slnka ako bohoslužba, nie liturgia), utierni (slúži sa pred východom slnka ako posvätenie ranného času dňa) a pod.

P. Žeňuch pojem *paraliturgická pieseň* charakterizuje ako „náboženskú pieseň modlitbového, prosebného alebo historizujúceho charakteru s religióznym obsahom, ktorá nie je bohoslužobným spevom a vo východnom obradovom prostredí ho nikdy nenahrádza, hoci je zvyčajne v tesnom spojení s bohoslužobným obradom, s modlitbami, žalmami a hymnami, s biblickou, teofanicou alebo legendickou tradíciou“ (s. 15). Paraliturgickou piesňou chápe všetky piesne o Kristovi, Bohorodičke a svätých, ktorých úlohou je povzbudiť, poučiť, vysvetliť príčiny a pôvod zázrakov, biblických udalostí a zjavení. Pripomína tiež, že veľa piesní zatiaľ nie je v dostačujúcej miere zinterpretovaných.

Ako sme už uviedli, v práci sa kultúrnohistorický vývin na východnom Slovensku charakterizuje z hľadiska kontaktov medzi dvoma slovanskými konglomerátmi — Slavia Latina a Slavia Orthodoxa, ktorý je dedičstvom dvoch vplyvov kultúrnych a jazykových priestorov a aj rozdielnej cirkevnej organizácie reprezentovanej na jednej strane Rímom a na druhej strane carihradským patriarchátom, Kyjevskou Rusou a neskôr aj moskovským patriarchátom. Vyhnanie Metodových žiakov, zatvorenie slovanského učilišťa a vplyv latinského obradu pravdepodobne neznamenal úplné vyhladenie bohoslužobnej tradície, ktorá mala korene v byzantskom priestore aj v súvislosti s doteraz zachovanou a pestovanou tradíciou.

Autor monografie skúma aj problematiku vzťahu cyrilo-metodskej a svätodemetrovskej tradície a paraliturgických piesní byzantsko-slovanského obradu v podmienkach kultúrneho života na východnom Slovensku po prijatí Užhorodskej únie v roku 1646. Venuje sa aj jazyku vybraných cyrilských rukopisných pamiatok 18. — 19. storočia a historickojazykovednej interpretácii textu *Pieseň o obraze Klokočovskom* a vybraných rukopisných spevníkov východoslovenskej proveniencie (Spevník Petra Rudnova z 18. storočia, Spevník Vasil'a Klina z 19. storočia, Cyrilský

spevník zo zbierky M. M. Lelekova z 19. storočia a Cyrilský spevník pohrebných piesní z konca 19. storočia). Pri jazykovej analýze textov paraliturgickej piesne si autor všima zvukovú rovinu, vybrané morfológické javy a lexikálny vplyv nárečia na liturgický jazyk v bohoslužobnej praxi Slovákov byzantsko-slovanského obradu na východnom Slovensku. Jazyk, ktorý Slováci byzantsko-slovanského obradu používali v paraliturgickej piesňovej tvorbe, možno podľa autora monografie pokladať za takú podobu cirkevnej slovančiny, ktorá je prispôsobená jazykovému vedomiu slovenských používateľov. V cyrilskej rukopisnej tvorbe východoslovenskej proveniencie popri cirkevoslavizmoch prevládajú jazykové prvky východoslovenského nárečia (s. 243). Za cennú súčasť monografie treba pokladať uverejnenie časti prameňov.

Žeňuchova monografia je cenným príspevkom v doteraz málo prebádanej oblasti náboženských obradov ortodoxných kresťanov na východnom Slovensku v období 17. — 18. storočia. Prínosom je komplexný interdisciplinárny pohľad autora na problematiku a analýza pramenného materiálu získaného priamym výskumom v domácich i zahraničných archívoch a v teréne. Práca sa tak zaraďuje medzi významné slavisticky orientované práce na Slovensku.

Kristína Vaverčáková

O jazyku Žilinských novín

Nie je na tom nič výnimočné, že regionálne noviny nie sú vždy z hľadiska jazykovej kultúry na požadovanej úrovni. Výnimkou nie sú ani *Žilinské noviny*, hoci by sa dalo očakávať, že práve noviny žilinského regiónu si na svoju rodnú reč „potrpia“. Nie je to tak. Trpí čitateľ a jeho jazykový cit.

V 43. čísle z roku 2002 padne do očí titulok: *Točia nový film o Jánošíkovi*. Prirodzene *nakrúca sa* v Malej Fatre. Sloveso *točiť*, ktoré autor použil, hoci je hovorové, a tak aj spisovné, však predsa len vyvoláva dojem, akoby to bolo kdesi v českotešínskych končinách.

Na prvej strane „zažiari“ aj ďalšia veta: *Opäť prišla doba, kedy si treba presunúť ručičky na hodinkách*. Odhliadnuc od toho, že pri pomenovaní kratšieho časového úseku je vhodnejšie slovo *čas* namiesto *doba* (keďže slovo *doba* používame skôr vo význame vymedzenia času, dlhšieho časového úseku, napr. *ľadová doba*, *kamenná doba*), autor textu v uvedenej vete nenáležite použil aj príslovkové zámeno *kedy* namiesto spojky *keď*. Žeby to bol dajaký vysoký novinársky štýl?

Hovorí sa, že nad tzv. technickými chybami v texte treba prižmúriť oči, keďže vznikli bez autorovho zavinenia. Ale spytujeme sa: nie je nedostatok sebaúcty u autora, ktorý si vo vlastnom texte ponechá chyby? A ide len o používanie diakritických znamienok, napr. v čísle 40: *je zlé umiestnená, základne informácie, Maria zo Žiliny, na základne údaje* (s. 3); v čísle 43: *tematická, čím ďalej* (s. 1), *náš pohyb po komunikácií, v Ziline* (s. 2), *na Štefánskom plese* (s. 4) atď. Vyrušujú tu aj slová, ktoré nie sú oddelené medzerou: *pri zabezpečeníbezporuchovej prevádzky* (s. 5), *Obec,ako preberajúci zriadovateľ* (s. 5). Navyše nie je náležitá kvantita v slove *oddlženie*, keďže ide o *oddlženie*, teda zbavenie dlžoby prostredníctvom administratívneho úkonu. Nejde o náhodu. Chyba sa v tom istom článku opakuje viac ráz.

Autorom novinových článkov sa nedarí správne písať čiarky, napr. pred dôsledkovou spojkou *a tak*: *hostia však o päť minút vyrovnali (!) a tak sa začínalo nanovo* (s. 17), *favoriti sa potrápili (!) a tak je špica pomerne vyrovnaná* (s. 15). Problémy v písaní čiarok často vidieť aj pred výrazom *a to*: *oproti minulým ročníkom sa prehliadka rozšíri (!) a to nielen dobou trvania, ale aj počtom filmov* (s. 1), *činnosť bola po pätnástich rokoch prerušená (!) a to z dôvodu nedostatku finančných prostriedkov* (s. 5), *po prvý raz predstavila aj ďalší elektronický produkt (!) a to Zlaté stránky* (s. 3). Čiarky chýbali aj pred tvarmi vzťažného zámena *ktorý*: *cieľ podujatia (!) ktorým bolo vzájomné rozdelenie sa* (s. 1) a pod. Osobitnú skupinu tvoria chyby v neoddeľovaní prístavkov čiarkami alebo pomlčkami a neoddeľovanie vedľajšej vety od hlavnej: *Žilinská tepláreň (ŽT), a. s., výrobca a distribútor tepelnej energie pre mesto Žilina (!) sa ospravedlňuje* (s. 1), *k elektronickým produktom, ktoré Mediatel vydáva (!) patrí tiež WAP služba* (s. 3), *v jednej budove sa v Ivore — miestnej časti Veľkého Rovného (!) tlačia školáci aj škôlkári* (s. 5). V ostatnej vete je v slove *škôlkári* nenáležitá kvantita. Keďže tu nastáva rytmické krátenie (*ô* je dvojhláska, tvorí teda dlhú slabiku), má nasledovať prípona *-ar* s krátkou samohláskou, teda správne *škôlkari*. Texty *Žilinských novín* sa znejasňujú aj zbytočným písaním čiarok.

Plytvanie čiarkami sme zaznamenali napríklad v týchto vetách: *aj keď sa nás táto udalosť bytostne dotýka až na samom konci života, stále nás prenasleduje strach*, (!) *alebo v lepšom prípade neistota* (s. 1); *stačí spomenúť miestne združenie telesne postihnutých*, (!) *či rôzne akcie športového, prípadne občianskeho charakteru* (s. 4), *Ubytovanie však vyžaduje doplnkové služby*, (!) *využiteľné v zlom počasí* (s. 4).

Medzi veľmi obľúbené nespisovné slová, ktoré používajú autori článkov, patrí napr. slovo *závada* (s. 5). Je to *chyba, kaz, nedostatok, porucha*. V novinách sme zaregistrovali, dokonca na jednej strane tri razy, slovné spojenie *pokiaľ sa týka*, v ktorom ide o skríženie dvoch spojení *pokiaľ ide* a *čo sa týka*. Text by sa odľahčil, keby ho autor nahradil výrazmi *čo sa týka, pokiaľ ide o, so zreteľom na...* A čo povedať o chybnom uvádzaní príčiny pomocou spojky *nakolko* namiesto správnych spojok *keďže, lebo*? Nuž, iba odporúčanie, aby autori častejšie siahali napr. za Krátkym slovníkom slovenského jazyka. Mali to urobiť aj pred koncipovaním nasledujúcich viet: *Nakolko veda a technika rýchlo napredujú, mnohé súčasné riešenia zásobovania obyvateľov pitnou vodou sú lacnejšie pri zabezpečení bezporuchovej prevádzky* (s. 5) — *Takéto riešenie nielenže ušetrí peniaze, ale aj prírodu, nakolko vybudovanie vodojemu si vyžaduje zásah do okolitej prírody a je cenovo nenáročné* (s. 5). Boli by sa dozvedeli, že spojka *nakolko* sa nemá používať pri uvádzaní príčinných viet namiesto náležitých spojok *keďže, lebo, pretože*.

Osobitnú kapitolu tvoria nevhodne použité predložky: *podklady pre* (správne *na*) *vytvorenie, pre* (správne *na*) *stavebné povolenie je potrebné mať, sú k nahliadnutiu* (správne *sú na nahliadnutie*; s. 5).

Ukazuje sa, že autori majú problémy so skloňovaním. Skloňovaním sa publicistický text oživí v spojeniach s prívlastkom, ktorý predstavuje vlastné meno, napr. *na rieke Kysuci, v meste Žiline, v meste Košiciach, v obci Rosine* a pod. Nevyskloňovaný prívlastok typu *na rieke Kysuca* (s. 19) pôsobí meravo. V článku na s. 15 zaráža spojenie *profesora Július Červeného*. Dúfame, že tu ide iba o tlačovú chybu. Podobný prípad je na s. 3: *d'alsieho výherca našej súťaže* namiesto *d'alsieho výhercu našej súťaže*. Na s. 19 sa nerešpektovala náležitá zhoda prísudku: *8. ročník Žilinského vodáckeho maratónu, ktorý boli súčasne Majstrovstvami Slovenskej republiky* namiesto *... ktorý bol súčasne majstrovstvami Slovenskej republiky*. Neospravedliteľné sú nedostatky v skloňovaní prívlastňovacích zámen: *svojími rovesníkami* (s. 15), *pred svojími podnikavými a úspešnými predchodcami* (s. 4). V

inštrumentáli plurálu má byť v tvare zámena *svoj* krátke *i*, teda *svojimi*.

Vymenovali sme iba daktoré z množstva jazykových nedostatkov z dvoch čísel Žilinských novín. Podľa nich vidieť, že jazykovej stránke týchto regionálnych novín sa nevenuje dostačujúca pozornosť. Na škodu jazykovej kultúry Žilinčanov.

Lubomír Rendár

SPYTOVALI STE SA

Primátorka. — Z listu Mestského úradu v Spišskej Novej Vsi: „Žiadame Vás o zaujatie stanoviska k správnosti používania názvu funkcie primátora mesta na úradných listoch, pri podpisovaní úradných listín, pri zápisoch do pamätnej knihy a pod. v prípade, ak túto funkciu vykonáva žena, lebo v zákone o obecnom zriadení sa názov funkcie v ženskom rode nevyskytuje.“

Je prirodzené, že v zákone o obecnom zriadení sa názov funkcie primátora v ženskom rode nevyskytuje, lebo v zákonoch sa zvyčajne uvádzajú iba pomenovania osôb mužského rodu, ktoré majú v danom prípade všeobecnú platnosť. To však neznamená, že v slovenčine nemáme podstatné meno ženského rodu, ktorým sa pomenúva žena vykonávajúca funkciu voleného najvyššieho predstaviteľa mesta. Je ním podstatné meno *primátorka*, ktoré je pravidelne utvorené prechýľovacou príponou *-ka* od pomenovania mužského rodu *primátor* rovnako, ako sú od mužských pomenovaní osôb *starosta*, *minister*, *prezident* či *magister*, *asistent*, *doktor*, *docent*, *profesor* a pod. utvorené ženské pomenovania osôb *starostka*, *ministerka*, *prezidentka*, *magisterka*, *asistentka*, *doktorka*, *docentka*, *profesorka*. Podstatné meno ženského rodu *primátorka* sa v jazykovej praxi bežne používa, a hoci ho v treťom vydaní Krátkeho slovníka slovenského jazyka z roku 1997 ešte nenájdeme, lebo ide o pomerne nové slovo, v druhom vydaní súčasných Pravidiel slovenského pravopisu z roku 1998 sa už uvádza a rovnako aj v najnovšom vydaní z roku 2000.

Na záver môžeme na otázku z listu priamo odpovedať takto: Ak funkciu primátora vykonáva žena, je správne namiesto podstatného mena mužského rodu

primátor používať prechýlenú podobu, t. j. podstatné meno ženského rodu *primátorka*, a to nielen v bežnej hovorenej či písomnej komunikácii, ale aj v úradných listoch, pri podpisovaní úradných listín, pri zápisoch do pamätnej knihy a pod., napr. *primátorka mesta Spišská Nová Ves Mgr. Anna Fedorová, primátorka Mgr. Anna Fedorová zložila sľub, sľub primátorky mesta Spišská Nová Ves sa uskutočnil v priestoroch radnice.*

Matej Považaj

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Nové výrazy (39)

autofólia gen. -ie, žen. (gr. + lat.) ochranná fólia na sklá automobilov: *Vodič pri výjazde do zahraničia nesmie mať autofólie aplikované na čelné sklo.* (TLAČ)

Súčasťou doplnenej výbavy našich áut sa v poslednom desaťročí stali tzv. autofólie. Sú to polyesterové blany, ktoré sa lepia na sklá automobilov. Ich úlohou je brániť prenikaniu slnečného žiarenia do vnútra áut a tak znížiť oslnenie a neprepúšťať horúčavu. Autofólie tmavších odtieňov znižujú viditeľnosť do interiéru, čím zabezpečujú cestujúcim isté súkromie. Fólie takisto zvyšujú pevnosť okna proti rozbitiu a tým aj jeho bezpečnosť. Autofólie sú inými slovami ochranné automobilové okenné fólie. Slovo *autofólia* je zložené z gréckej časti *auto-* vo význame „automobil, automobilový“ a z podstatného mena *fólia* (z lat. *folia*, množ. č. od *folium* — list), t. j. tenký pás alebo list z kovu alebo plastickej látky. Skupina slov s prvou časťou *auto-* je veľmi početná, napr. *autokemping, autokolóna, autoservis, autoturistika, autokozmetika, autodoprava, autobazár, autoopravovňa, autodráha, autodróm* atď.

bezpečnostnopolitický príd. týkajúci sa bezpečnostnej politiky: *Ďalšie rezolúcie sa venujú úlohám viedenského bezpečnostnopolitického fóra, zabráneniu*

šírenia jadrových zbraní ap. (TLAČ)

Prídavné meno *bezpečnostnopolitický* je typ zloženého adjektíva utvoreného tzv. kompozično-derivačným spôsobom z dvojslovného pomenovania, ktoré predstavuje spojenie prídavného mena s podstatným menom — *bezpečnostná politika*. S takýmto spôsobom tvorenia zložených prídavných mien sa dostávame pravidelne do styku najmä v spoločensko-politickej komunikácii a, prirodzene, i v publicistických textoch, ktoré ju zaznamenávajú. Slovo *bezpečnostnopolitický* sa používa napr. v spojeniach: *bezpečnostnopolitický dokument, bezpečnostnopolitický dialóg, bezpečnostnopolitická situácia, bezpečnostnopolitická kooperácia, bezpečnostnopolitické vákuum, bezpečnostnopolitické smerovanie, bezpečnostnopolitické otázky, bezpečnostnopolitické štruktúry, bezpečnostnopolitické orgány* ap. V písaných textoch sa vyskytuje v dvoch podobách, a to bez spojovníka *bezpečnostnopolitický* i so spojovníkom *bezpečnostno-politický*. Nejde tu však o prídavné meno zložené z dvoch rovnocenných zložiek, ktoré sú navzájom v prirad'ovacom vzťahu (ako napr. *slovensko-české [vzťahy]* od *slovenské* a *české*, *literárno-hudobné [pásmo]* od *literárne* a *hudobné*, *emocionálno-rationálny [pohľad]* od *emocionálny* a *rationálny*), ale o prídavné meno, ktorého zložky sú v podrad'ovacom vzťahu, pričom jedna určuje druhú. Porov. *výpočtovotechnické (stredisko)* od spojenia *výpočtová technika*, *národnoreprezentatívna (funkcia)* od *národná reprezentácia*, *občianskosúdne (spory)* od *občiansky súd*, *zahraničnopolitický (komentár)* od *zahraničná politika*.

bezpečnostnostrategický príd. týkajúci sa bezpečnostnej stratégie: *Deblokačný kontrakt rozbehla už predchádzajúca vláda v mene prehlbovania bezpečnostnostrategických väzieb s Moskvou. — Vláda uložila ministrovi vypracovať analýzu zahrňajúcu alternatívy bezpečnostnostrategických hľadísk riadenia hospodárenia s vyhoreným palivom.* (TLAČ)

Prídavné meno *bezpečnostnostrategický* je utvorené podľa rovnakého postupu ako prídavné meno *bezpečnostnopolitický*, t. j. zo slovného spojenia, a to *bezpečnostná stratégia*. Má takisto podobný okruh uplatnenia — vyskytuje sa najmä v politickej publicistike (porov. spojenia *bezpečnostnostrategické záujmy, bezpečnostnostrategické väzby, bezpečnostnostrategické hľadisko*).

mediúver gen. -u, muž. preklenovací úver, ktorý sa poskytuje sporiteľovi, keď ešte nemá nárok na stavebný úver: *Ak potrebujete na bývanie peniaze vo výške vašej cieľovej sumy skôr, môžete využiť **mediúver**.* (TLAČ)

Medziúver je nový pojem v našich reáliách. Súvisí so zavedením stavebného sporenia na našom trhu určeného na kúpu bytu alebo domu, na ich rekonštrukciu či vybavenie, na kúpu stavebného pozemku ap. Medziúver poskytujú stavebné sporiteľne svojim klientom ako osobitnú formu pôžičky vtedy, keď im ešte nevznikol nárok na získanie stavebného úveru. Slovo *mediúver* je zložené z predložkovej časti *medi-*, ktorá tu nemá priestorový, ale časový význam (určuje poradie), a z podstatného mena *úver* vo význame „poskytnutie finančných prostriedkov na určitý čas za úrok“. Zaraďuje sa k slovám ako *medzibeh* (v ľahkej atletike vyradovací beh, semifinále), *medzigenerácia* (generácia žijúca na prechode medzi dvoma inými generáciami), *medzihra* (výstup alebo kratšia hra vložená do inej hry; krátka hudobná vložka), *medziprodukt* (výrobok vznikajúci pred dokončením výrobného procesu) atď.

ochucovadlo gen. -a, stred. prísada do jedla na zvýraznenie chuti, dochucovadlo: *Vanilku ako **ochucovadlo** poznali už aztécki Indiáni v Mexiku.* (TLAČ)

Slovo *ochucovadlo* je synonymum slova *dochucovadlo*, o ktorom sa písalo v Kultúre slova (Považaj, 1988, roč. 22, č. 10, s. 380). Obe pomenovania sa používajú na označenie látky, ktorá sa pridáva do jedla na zvýraznenie jeho chuti. Sú to rozličné druhy korenín, ako aj ich zmesi v tuhom, práškovom i tekutom stave (napr. ocot, citrónová šťava, worcesterská omáčka atď.). Podstatné meno *ochucovadlo* je utvorené od slovesa *ochutiť* pomocou prípony *-dlo*; touto príponou sa tvoria názvy nástrojov, prostriedkov, ale aj látok — porov. *kypridlo*, *sladidlo*, *zahusťovadlo*, *stužovadlo* ap. Toto slovo, podobne ako slovo *dochucovadlo*, vytláča slovo *pochutina*, ktoré sa v danom význame používalo predtým. Je to azda preto, že spomenutý význam vyjadruje presnejšie než slovo *pochutina* odvodené od slovesa *pochutiť*.

pomamiť sa dok. okaz. zdediť talent po matke, podať sa na matku: *Nemyslím si, že by som sa **potatila** alebo **pomamila**, aj keď v našej rodine bolo samozrejme dýchať atmosféru umenia.* (ROZHLAS)

V nezvyčajne znejúcom výraze *pomamiť sa* možno zachytiť kľúčové slovo, ktoré sa stalo motivujúcim na utvorenie okazionálneho, t. j. príležitostného výrazu, a to podstatné meno *mama*. Jeho význam, ako je príznačné pre okazionalizmy, osvetľuje kontext: citácia je výňatok z rozhovoru s mladou umelkyňou, dcérou výtvarníkov, ktorá sa takisto dala na výtvarnú dráhu. V danom kontexte teda výraz *pomamiť sa* môžeme interpretovať ako „zdediť talent po matke“, všeobecnejšie by sa dal vyložiť „zdediť podobu, vlastnosti, vlohy po matke“ a mohli by sme ho nahradiť synonymami *podat' sa na matku, podobat' sa na matku*. Kým slovesá *podat' sa, podobat' sa* sú predmetové a viažu sa s predložkou *na* (*podat' sa, podobat' sa na niekoho*), v slovese *pomamiť sa* je objekt (podobnosti) zahrnutý v samom slovnom základe, preto sloveso *pomamiť sa* je bezpredmetové. Slovo *pomamiť sa* je silne príznakové a má žartovný či familiárny podtón. Táto familiárnosť je ešte výraznejšia v analogicky utvorenom slove *potatiť sa* (= zdediť talent po otcovi, *podat' sa na otca*), kde motivujúcim prvkom je familiárne slovo *tato*.

voľnočasový príd. súvisiaci s voľným časom, určený na voľný čas: *Publikácia pomôže psychológom, lekárom, pedagogickým poradcom, aktivistom z mimoškolskej a voľnočasovej oblasti.* — *Je to voľnočasová dámska i pánska móda.* (TLAČ)

V novom zloženom prídavnom mene *voľnočasový* ľahko zistíme východiskové slovné spojenie *voľný čas*. Toto prídavné meno patrí k zloženým adjektívam utvoreným na základe podrad'ovacieho vzťahu jeho zložiek: *voľn-* (od adjektíva *voľný*) + spájacia hláska *-o-* + prídavné meno *časový* (od podstatného mena *čas*). Prídavné meno *voľnočasový* nachádzame v spojeniach *voľnočasové aktivity* (aktivity určené na voľný čas, aktivity realizované vo voľnom čase), *voľnočasová oblasť*, *voľnočasové služby* (služby poskytované vo voľnom čase), ale i *voľnočasová móda* (móda určená na voľný čas). Prídavné meno *voľnočasový* neostáva osamotené, ale zaraďuje sa do skupiny zložených prídavných mien s prvou časťou *voľno-*, kam patria prídavné mená *voľnomenový*, *voľnopredajný*, *voľnoradikálový*, *voľnokorunný* (bot. *voľnokorunné rastliny* — rastliny, ktoré majú okvetie s nezrastenými korunnými lístkami).

bielučko, bielučičko, bielunko, bielulinko prísl. expr. typicky pre žiariacu bielu farbu: **bielučko** zomleté pšeničné zrnká; *Na niektorých domoch sa ešte odrážal náter čerstvého vápna a iné sa už bielulinko, čisto vysušali na slnku.* Letz do bielučka → dobielučka; na bielučko → nabielučko

bielučký, bielučičký, bielunký, bielulinký -ká -ké 2. st. -kejší príd. expr. žiariaci bielou farbou, bez odtienka inej farby než bielej; syn. čistobiely, snehobiely: **bielučký** obrus; **bielučký** piesok; **bielučké** rukavičky; **bielučké** vlasy; **bielučičká** košela, vreckovka; **bielučičké** perie; **bielunký** chlieb, koláč; **bielulinký** biely obláčik; *mať bielunké ruky; Chilko sa stále motal po bielučkom zdravotnom stredisku, presýtenom vôňou čerstvých omietok a náterov.* Hagara; *Slniečnik sa jej hojdal na pleci, tienil bielunkú tvár; hrdlo a ona si ticho pospevovala.* Dôňcová

biely¹ -la -le 2. st. belší -šia -šie príd.

1. majúci farbu ako sneh, ako mlieko: **biely** čepiec, golierik; **biely** jogurt; **biely** mramor; **biela** lalia, snežienka; **biela** zásterka; **biele** obálky; **biele** šachové figúrky; pren. **biele** Vianoce zasnežená krajina počas Vianoc; **biely** svet kraj pokrytý snehom; **Biela** stopa SNP preteky v behu na lyžiach konané od r. 1974; anat. **biela** hmota mozgu a miechy; astron. **biely** trpaslík hviezda; **biela** diera hypotetické kozmické teleso žiariace do okolitého priestoru; cirk. **Biela** sobota pred Veľkonočnou nedeľou; hist. **biely** teror obdobie a metóda vlády royalistov a náboženských fanatikov vo Francúzsku na prelome 18. a 19. storočia; **Biela** légia protikomunistická organizácia na východnom Slovensku v r. 1951; neodb. **biela** skalica síran zinočnatý

◇ lexik. spoj. **Biely dom** a) sídlo amerického prezidenta b) pren. americká vláda c) pren. expr. budova, v ktorej sídlia predstavitelia miestnej správy; **biely pas** umožňujúci odchod do ktorejkoľvek krajiny; **biely prášok** heroín; **biely šport** lyžovanie al. tenis; **biela kniha** dokument zdôvodňujúci stanovisko štátu k závažným

otázkam; **biela nevesta** typická nevesta oblečená v bielych šatách; **biela palička** pomôcka, ktorú používajú nevidiaci pri chôdzi; **biela pani** duch šľachtického rodu zjavujúci sa na hradoch a zámkoch; **biela smrť** zapríčinená zamrznutím al. predávkovaním drogou; **biela technika** elektrospotrebiče bielej farby (práčky, chladničky, umývačky riadu atď.); **biela zástava** znak kapitulácie; **biele noci** svetlé noci v lete vo vysokých zemepisných šírkach; **biele povolanie** o lekároch aj mlynároch; **biele uhlie** elektrická energia; **biele zlato** a) zliatina zlata s paládiom, z ktorej sa vyrábajú šperky b) cukor, cukrová repa

2. majúci svetlú, bledú farbu; bezfarebný: **biela tvár, pleť; biele ruky; biele telo; biela čokoláda; biela pšenica; biele korenie; biele mäso** z hydiny; **biele pečivo; biele víno; biele ríbezle; biely rum; biela rasa** časť ľudskej populácie majúca svetlú farbu pokožky; *V uliciach nášho mesta máme modrý kontajner na biele sklené črepy a zelený na farebné sklené črepy.* Vč 1982; pren. *Padalo na ňu ochromujúce poznanie, akoby sa jej v mozgu rozlievalo biele svetlo.* Čepčeková; biol. **biele krvinky** bezfarebné krvné bunky s jadrom majúce význam pre obranu organizmu, leukocyty; hut. **biely kov** zmes meďi a cínu; **biele surové železo** vyrobené z rúd obsahujúcich mangán

◇ lexik. spoj. **biela tma** hustá hmla; **biela káva** s mliekom, op. čierna káva; *za bieleho dňa cez deň; do bieleho rána* kým celkom nevyjde slnko, kým nie je celkom svetlo; *obchod s bielym mäsom* ilegálne vyvážanie žien do zahraničia na nútenú prostitúciu

3. majúci bielosivú až sivú farbu; syn. šedivý: **biela brada, hlava; prvé biele vlasy**

◆ bot. *fialka biela* **Viola alba** kvet; *imelo biele* **Viscum album** cudzopasná rastlina; *jedľa biela* **Abies alba** ihličnatý strom; *lekno biele* **Nymphaea alba** vodná rastlina; zool. *bocian biely* **Ciconia ciconia** vták; *medveď biely* **Thalarctos maritimus** dravý cicavec; *trasochvost biely* **Motacilla alba** vták; geogr. **Biely Kameň** zrúcanina hradu neďaleko Bratislavy; **Biele Karpaty** pohorie na slovensko-moravskom pomedzí; **Biele more** časť Severného ľadového oceána

prir. **biely ako holub** veľmi šedivý, bielovlasý; **biely ako sneh/mlieko** jasný, žiarivý, čistý; **biely ako stena** veľmi bledý

• fraz. **biela vrana** zriedkavosť, zvláštnosť; **biele miesto** prázdne, nezaplnené, o

ktorom chýbajú nejaké informácie; *ani **biele**, ani čierne* ani také, ani onaké; *mať/dat' niečo čierne na **bielom*** jasne, zreteľne napísané, písomne potvrdené; *robiť z čierneho **biele**, z **bieleho*** čierne zámerne meniť skutočnosť

⊖ pranost. *prišiel/príde Martin na **bielom** koni* prvý sneh okolo 11. novembra

biely² -leho pl. N -li m.

1. kto má bielu pokožku; syn. beloch: *bufet len pre **bielych**; časť autobusu vyhradená pre **bielych*** (v krajinách, kde sú ľudia diskriminovaní podľa rasy); *život medzi **bielymi**; mesto **bielych**; s čiernymi zaobchádzať tak, ako s **bielymi**; Skúste medzi **bielymi** takúto šikovnú hnusobu nájsť; veľký muzikant a cigán. Šikula; Cigánčence pobehli bližšie k ceste a vyplazovali na bielych jazyky. Habaj; Rómovia tu dali jasne najavo, že nechcú žiť v jednej dedine s **bielymi**. Pd 1995*

2. príslušník tzv. bielej armády, bojujúci v občianskej vojne v r. 1918 — 1920 v Rusku proti Červenej armáde; syn. bielogvardejec: *On bol pri **bielych**, ja som pri čiernych, mne je to jedno, ja môžem byť aj pri červených. Ťažký; Ďakoval demokratickému Československu za to, že prijímalo po ruskej revolúcii emigrantov, **bielych**, šľachticov, ktorí utekali z Ruska pred červeným terorom. Rothmayerová; V tejto situácii poskytla Dohoda r. 1918 len nevel'kú finančnú pomoc armádam **bielych**. LT 1998*

3. biela šachová figúrka: *na ťahu je **biely**; **biely** začne, dá mat; ťahy **bieleho***

4. publ. hráč, ktorý hrá v bielom drese: ***bieli** porazili zelených; piskat' ofsajdy len **bielym*** Pd 1995

blízko¹ i **blízo**¹ 2. st. bližšie prísl. **1.** v malej, krátkej priestorovej vzdialenosti; op. ďaleko: *byť celkom, úplne **blízko**; držali sa **blízko** vedľa seba; prizrieť sa, pristúpiť bližšie; do mesta je pomerne **blízko**; nechod' tak **blízko**!; Len byť pri ňom, cítiť ho **blízo** a schúliť sa k nemu. Jonáš; Prepáčte, idem sa trošku zapodievať starými zanedbanými kontaktmi, aby som bol **blízko**, aby som vám bol naporúdzi. A. Bednár; pren. *mať, byť **blízko** k úspechu, k víťazstvu, k pravde* veľmi sa priblížiť, mať na dosah; *mať **blízko** k hudbe, k umeniu* mať rád hudbu, umenie; *mať **blízko** k názorom**

niekoho súhlasiť, stotožňovať sa s nimi; **blížšie** určiť príčinu niečoho konkretizovať; poznať niekoho **blížšie** lepšie

2. v malej, krátkej časovej vzdialenosti; op. ďaleko: *jar je už **blízko**; rozuzlenie je **blízko**; o krok **blížšie** k novému miléniu*

blízko² -ka s. malá vzdialenosť; syn. blízkosť: *mať okuliare na **blízko**; hostia prišli z **blízka** i z **ďaleka**; Hor sa, Ilčík, na najvyššiu jedľu a vbodni oči do tajov **blízka** i **diale**. Poničan*

blízko³ i **blízo**² predl. s G

1. vyjadruje malú priestorovú vzdialenosť; syn. neďaleko; op. ďaleko: *dom **blízko** jazera; hotel **blízko** historického centra; obec **blízo** Trenčína; žije sama **blízko** nás; nebuď **blízko** rieky; sedieť **blízko** seba; držať cigaretu **blízko** úst; rozložiť tábor **blízko** vody; Magde som zavolať, že odchádzam na dva dni preč, niekam **blízko** mesta.* Sloboda

2. vyjadruje krátku časovú vzdialenosť, bezprostrednosť pred niečím: *byť **blízko** smrti; **blízko** ekonomickej krízy; **blízko** občianskej vojny; **blízko** podpisu zmluvy*

3. vyjadruje krátku, malú vzdialenosť k nejakej kvantitatívnej hranici: *koruna sa pohybuje **blízko** 18 percent v devalvácii; žiť **blízko** hranice chudoby; teploty sa pohybovali **blízko** bodu mrazu*

blízko⁴ i **blízo**³ čast. zastaráv. vyjadruje približovanie sa k istej hranici; syn. takmer, skoro: ***blízo** pol sta piesní; je **blízko** päťdesiatročný; V čakárni sedelo **blízo** dvadsať ľudí.* Labáth; *Dnes som písal do Prahy list **blízo** na dvoch veľkých hárkoch.* Lacková-Zora

blízkosť i **blízost'** -ti ž.

1. malá priestorová vzdialenosť, bezprostredné okolie: *tesná, úplná blízkosť*; *byť v nebezpečnej blízkości ohňa; pozemok v blízkości turistického centra; dostať sa do blízkości niekoho, niečoho; rastlinám sa najlepšie darí v blízkości okna; chata v blízkości vleku; Za bieleho dňa schádzajú medvede priamo do blízkości ľudských obydli.* NO 1990

2. krátka časová vzdialenosť vzhľadom na to, čo sa má stať: *blízkosť zmeny režimu; blízkosť pôrodu; avizovať blízkosť chrípkovej epidémie*

3. prítomnosť obyč. citovo spriaznenej osoby: *intímna blízkosť*; *upokojujúca blízosť priateľa; cítiť, vnímať blízkosť matky; blízkosť obdivovaného učiteľa; blízkosť vytúženej spoločnosti; Celá horela od jeho blízkości.* Tallo

blízky¹ -ka -ke 2. st. bližší -šia -šie príd.

1. nachádzajúci sa v malej priestorovej vzdialenosti; syn. neďaleký; op. ďaleký: *blízky les; blízke okolie; zájsť do blízkej reštaurácie; ubytovať sa v najbližšom hoteli; opt. blízky bod najbližší bod, ktorý sa na sietnici zdravého oka zobrazí ostro; geogr. Blízky východ* pomenovanie krajín juhozápadnej Ázie a severnej Afriky

2. poukazujúci na krátku časovú vzdialenosť; syn. nadchádzajúci: *blízky koniec vojny; v najbližších minútach, hodinách, dňoch; blízka budúcnosť; blízka perspektíva; Tešili sa z blízkeho duševného očistenia.* Jaroš; *Na najbližšie raňajky bola praženica s cibuľkou.* Beňo; *Celkom príjemnú má tvár, blízku tridsiatku na nej vôbec nevidno.* Hronský

3. majúci podobné zmýšľanie, názory, stotožňujúci sa, súhlasiaci s niekým, s niečím; syn. dôverný, spriaznený: *srdcu blízky priateľ, známy; generačne, vekom blízky; mať blízky vzťah k niekomu, k niečomu; skladateľ, autor knihy mi je blízky; Takú opitosť, také šialenstvo nemožno odpustiť nikomu, nech by bol človekom akokoľvek blízky.* Lazarová

4. majúci z väčšej časti spoločné znaky, črty, vlastnosti s iným, približne taký istý; syn. podobný: *knihy sú si obsahovo blízke; oba prípady sú blízke; pôvodom blízke jedince; sny blízke skutočnosti; Peter pocítil len čosi veľmi blízke roztrpčeniu.* Tužinský; *Na doplnkovej prednáške zistil, že pohrdlivá deva navštevuje blízku*

špecializáciu. A. Ferko

5. ktorý je v rodinnom vzťahu s niekým: *blízka príbuzná; dedičmi sú najbližší príbuzní*

- fraz. *blížšia košela ako kabát* vlastný prospech má prednosť pred cudzím

blízky² -keho obyč. pl. **blízki** spodst. m. kto je v rodinnom al. úzkom priateľskom vzťahu s niekým: *myšlienky na blízkych; navštevovať blízkych; vzdialený od svojich blízkych; spoliehať sa na blízkych; oslavovať v kruhu blízkych*

blížiť sa -ži sa -žia sa blíž sa! -žil sa -žiac sa -žiaci sa blíženie nedok.

1. ku komu, k čomu dostávať sa do malej, krátkej priestorovej vzdialenosti; syn. približovať sa, prichádzať; op. vzdáľovať sa: *pomaly, rýchlo, nezadržateľne sa blížiť; blížiť sa z juhu, od mesta; blížiť sa k domu; blížiť sa k niekomu od chrbta; blížiť sa k cieľu cesty; blížiť sa pomalými, plazivými krokmi, skokom; kroky sa blížia; dupot konských kopýt sa blíži; od lesa sa blížia akési hlasy*

2. byť v malej, krátkej časovej vzdialenosti; syn. približovať sa, prichádzať, nadchádzať: *jar sa blíži; blíži sa šiesta hodina; premiéra predstavenia sa blíži; blíži sa jeho šesťdesiatka; čas účtovania sa blíži; záchrana sa blíži; blížiac sa nešťastie; blížia sa voľby, Vianoce; Stále je na nohách, hoci sa blíži jej ťažká hodinka.*

Podhradský

3. k čomu dostávať sa k istému cieľu (abstraktne): *blížiť sa k záhube; splnenie úlohy sa blíži k úspešnému koncu; stretnutie futbalových mužstiev sa blíži k záveru; neos. blížilo sa k dvanástej hodine, k poludniu, k letu*

4. čomu, k čomu dosahovať takmer rovnaké al. podobné znaky, črty, vlastnosti; syn. podobať sa, pripomínať: *Volný verš sa svojou štruktúrou blíži raz k viazanému veršu, inokedy k rytmizovanej próze. LT 1998; Štyri novely sa svojimi rozmermi blížia románu. Matuška; Má v očiach úžas, ale aj čosi horkého, čo sa blíži k smútku. Jašík; Rezbár sa blíži k ľudovej tvorbe spôsobom spracovania dreva a tematickou orientáciou. Sme 1995*

5. k čomu dosahovať istú mieru, hodnotu, úroveň: *objem úverov sa blíži k 100 miliardám korún; nezamestnanosť sa blíži k 10 percentám; počet obetí sa blíži k štyridsiatim; blíži sa k dospelosti; blížit' sa ku krachu; Podiel nákladov na bývanie sa blíži k jednej tretine celkového rozpočtu domácností.* Pc 1995

Bronislava Holičová

Zoznam použitých skratiek: LT — Literárny týždenník, NO — Národná obroda, Pc — Práca, Pd — Pravda; Sme — Sme, Vč — Večerník

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Imidžista

MATEJ POVAŽAJ

V hovorených aj písaných jazykových prejavoch sa v súčasnosti pomerne často stretáme so slovom *imidž*, ktoré má predovšetkým význam „zámerne pestovaná predstava o osobe alebo veci, obraz o nej“. Okrem toho má význam „dobré meno výrobku, podniku, značky, krajiny“. Slovo *imidž* je anglického pôvodu a o jeho zdomácnení v slovnej zásobe slovenčiny svedčí aj to, že sa už prispôsobilo slovenskému pravopisnému a gramatickému systému. Namiesto pôvodnej anglickej pravopisnej podoby *image* dnes sa bežne uplatňuje zdomácnená pravopisná podoba zhodná s výslovnosťou, teda s písmenom *dž* na konci. Táto podoba sa uvádza aj v najnovšom vydaní Pravidiel slovenského pravopisu. Slovo *imidž* je v slovenčine podstatné meno mužského rodu, napr. *mať dobrý imidž, bez dobrého imidža, vyvarovať sa zlému imidžu*. O to, aby politik, podnikateľ alebo podnik mali *dobrý imidž*, stará sa osobitne pripravený odborník. V angličtine sa takýto odborník volá

imagemaker, čo by sme mohli do slovenčiny preložiť dvojslovným spojením *tvorca imidža*. Pravda, namiesto dvojslovného spojenia *tvorca imidža* máme v slovenčine možnosť z odvodzovacieho základu *imidž* utvoriť pomocou prípony *-ista* aj jednoslovné pomenovanie *imidžista*. A tak namiesto anglického výrazu *imagemaker* máme v slovenčine možnosť používať dvojslovné spojenie *tvorca imidža* alebo jednoslovný názov *imidžista*. Od jednoslovného pomenovania *imidžista* možno utvoriť aj pomenovanie ženského rodu *imidžistka*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 11. 12. 2000)

Jelčiansky chotár

JOZEF JACKO

V istom časopise sme nedávno v informácii pod názvom *Urieknutá dedina* čítali aj tieto vety: *V dedine Jelka v Galantskom okrese žijú Slováci, Maďari a Rómovia. Spolu sú ich sotva štyri tisícky, ale majú až tri cintoríny: jelčanský, novojelčanský a židovský. — Tohtoročná voda Malého Dunaja v jelčanskom chotári bola veľmi vysoká.* Tu sa teda od miestneho názvu *Jelka* použilo prídavné meno v podobe *jelčanský*. Pozrime sa bližšie na toto prídavné meno. V slovenčine sa prídavné mená od miestnych názvov tvoria alebo kratšou príponou *-ský*, alebo dlhšou príponou *-iansky*. Príponou *-ský* sa tvoria prídavné mená od základov zvyčajne zakončených na jednu spoluhlásku, napr. *Bratislava — bratislavský*, *Prešov — prešovský*, *Žilina — žilinský*. Pri miestnych názvoch na *-ka* sa vyvinuli dva slovtvorné typy. Pri prvom type prípona *-ka* pri odvodzovaní odpadá, napr. *Petržalka — petržalský*, *Turzovka — turzovský*. Pri druhom type sa spoluhláska *k* v prípone *-ka* strieda so spoluhláskou *č* a k základu so skupinou spoluhlások sa pridáva prípona *-iansky*, napr. *Modrovka — modrovčiansky*, *Ratka — ratčiansky*, *Skalka — skalčiansky*, *Závadka — závadčiansky*. Do tohto slovtvorného typu patrí aj podoba prídavného mena od miestneho názvu *Jelka*, teda *jelčiansky*. Aj od dvojslovných názvov *Malá Jelka*, *Nová Jelka* má

prídavné meno podobu zakončenú na *-iansky*, teda *malojelčiansky*, *novojelčiansky*. V celoslovenskom časopise sa v súvislosti s Jelkou malo písať o *jelčianskom cintoríne*, o *novojelčianskom cintoríne* a o *jelčianskom chotári*.

(Jazyková poradňa Slovenského rozhlasu, 15. 12. 2000)